

Kraus Sándor

Barlangföldtani kislexikon

1991

7. fejezet Barlangföldtani kislexikon

Az ember felnőtt fejjel /?/ is sokat tanulhat a jó gyerek-könyvekből /Kis herceg, stb/. Egy ilyen könyvben találkoztam Qrblí törpével, akinek külföldi írású nevét csak a sokadik oldalon értettem meg. A hiba nyilván az én készülékemben van, de hátha van más barlangász is, aki első olvasásra nem érti, hogy mit jelent "...az alulról fölfelé harapódzó lineáris eróziós processzussal szinkron akkumuláció relikta..." /Jakucs L.1971/. Ezért azután elhatároztam, hogy csináljak egy barlangföldtani szótárt. De ha már, akkor jó lenne kislexikonná alakítani. Ennek első, még alig javított változatát tartod most a kezében. Kérlek, olvasd türelmesen, ceruzával a kézben, és firkáld össze! Ha azután visszakapok néhány ilyen anyagot, talán lényegesen jobbá tudom alakítani. Előre is köszönöm!!!!!!

Kiindulásnak a következő könyveket böngésztetem át:

Uj Magyar Lexikon # Bp. Akadémiai kiadó 1959-1962

Bakos F./1983/ Idegen szavak és kifejezések szótára = Bp. Akadémiai

K.W.Butzer /1986/ A földfelszín formakincse # Bp. Gondolat kiadó

Egri L./1979/ Barlangászok könyve = Bukarest, Kriterion kiadó

Jakucs L.--Kessler H. /1962/ A barlangok világa = Bp. Sport kiadó

/Mészáros M.szerk./ /1983/ Geológiai kislexikon =Bukarest, Kriterion

Tulogdi J.--Madarász A.--Balás A. /1975/ Földrajzi kislexikon =

= Bukarest, Kriterion kiadó

/Polgárdy G.szerk./ /1941/ Túrista lexikon = Bp.

Wild F.--Szaniszló J. /1978/ Hegymászók könyve = Bukarest, Kriterion

Kézirat lezárva 1991 augusztus 1.

ABRÁZIO /abrasio = levakarás, latin/ a meredek tengerpartok /ritkán tópartok/ szikláinak hullámverés hatására történő lepusztulása. Kisebb fülkék is kialakulhatnak közben.

ABRÁZIÓS BARLANG a sziklás tengerparton hullámverés hatására kialakuló üregek. Méretük néhány méter--néhányszor tíz méter, képződésükben a hullámok által mozgatott közetszemcséknek van döntő jelentősége állítólag. Általában az apáj- és dagájevonal között alakulnak ki. Minden közettípusban előfordulhatnak.

AEROSOL /latin-görög szóösszetétel/ gáznemű közeg, amej egyenletes eloszlásban nem ülepedő részecskéket tartalmaz./IDE/

A barlangi levegőben a huzattal bekerülő felszíni porszemcsék, mikroorganizmusok és a lecseppenő viz szétfröccsenéséből keletkező vízcseppek egy része alkotják. Különös jelentősége van a gyógybarlangok hatótényezőjeként, valamint egyes kiválásoknál /huzat-borsókó, heliktitek egyik csoportja/.

AGGLOMERÁTUM /latin, agglomerare = szorosan egymáshoz nyomódni/ --> törmelékkő

AGYAG ~~törmelékes~~ törmelékes üledék, amiben a szemcsék mérete 0,002 milliméternél kisebb. Főleg málláskor keletkezett agyagásványokból és mállási maradékszemcsékből áll. Víz felvéve megduzzad, képlékeny lesz és vízzáróvá válik. Állandó körülmények között ezt a tulajdonságát megtartja. Mész tartalma változó, fojamos átmenettel a márgán át a mészkő felé / ábra/. Szemcséit a víz lebegtetve szállítja, gyakori barlangi üledék.

AGYAGBARÁZDA az agyagpiramisok közti beméjedések. Lehetnek elágazóak vagy egymással közel párhuzamosan a lejtő irányában lefutók. Ez a lerakódási felület lejtőszögétől függően változik /Szablyár P. 1985, KBg p.25-32/

AGYAGFÜGGÖNY általában 1 cm-nél keskenyebb, 5-10 cm hosszú, függőlegesen barázdált, gyakran kissé lelógó agyagfelhalmozódás. Kiálló kőzetpárkányokon vagy ferde padokon ~~halmozódik fel~~ agyag halmozódik fel, amit később a csepegő-lecsorgó meszes víz függőlegesen barázdákkal kiváj és mésszel átítatva megkeményít.

AGYAGKŐ a megszilárdult, képlékenységet veszített agyag illetve agyagos üledék, aminek törése kagylós vagy kockás.

AGYAGPIRAMIS néhány centiméter--deciméter nagyságú, kúpos barlangi üledékforma. A vízben lebegő agyagszemcsék álló vízben leülepednek, miközben a kiálló kőzetdarabokon is felhalmozódnak, meredek oldalú kúpokat alkotva. Általában csoportosan fordulnak elő. ~~A kúpok oldalainak lejátszása megkülönböztíti a kúpokat~~
Az egyes kúpok közti beméjedések az agyagbarázdák.

AKNA közel függőlegesen lefelé vezető barlangjárat. Többnyire tektonikus sikok kereszteződésénél alakul ki oldódással /zsomboj, akna/, ritkábban ~~akkor~~ omlással /beszakadás/. Mélysége néhány métertől több száz méterig terjedhet, átmérője általában méteres, néhányszor tíz méteres lehet. Barlangból felfelé haladó párja a kürtő.

AKNABARLANG --->zsomboj

AKTIV BARLANG hibás kifejezés a jelenleg is vizet vezető patakos barlangokra.

ALABÁSTROM /görög, az egyiptomi város, Alabasztron nevéből/
szemcsés gipsz /FÖFE/

ALAGUT tágas, több tíz négyzetméteres szelvényű, hosszú és közel egyenes, vízszintes barlangfojosó. Magassága és szélessége hasonló méretű. A Baradla-barlang egyes szakaszaira jellemző kifejezés.

/barlang/ALAKTAN /morfológia/ üregek és képződmények formáival foglalkozó tudományág. A formák vizsgálatából következtetni lehet az őket létrehozó fojamatokra, természetesen figyelembevétel az anyag mijenségét is. Legfontosabb vizsgálati módszere a hejzini megfigyelés, a szelvénymérés és a fényképezés.

ÁLFENÉK elsősorban aknabarlangokban gyakori jelenség, amikor a zsomboj szűkületeiben felhalmozódó törmelék eltömi az alsóbb /nyitított/ részekhez vezető utat. Ritkábban a vízszintes üregekben is előfordul, amikor főleg kiválásokkal cementált üledék alól a felhalmozódott anyagot későbbi vízmozgás kimosta. Az emeletes barlangok szintjei között eredeti hejzeturű kőzet valódi fenékszintet alkot.

ÁLFÓTE az álfenék alulról nézve. Elsősorban a vízszintes barlangokban fordul elő, amikor a jelenlegi talpszinten jutunk be a barlangszakaszba. Amikor a járat főtéjében vagy a ferdén felfelé irányuló oldalfalon törmelékes anyagot, kiválást látunk, mindig gyanakodhatunk ~~mi~~ létezésére.

ÁLKARSZT /pszeudokarszt/ nagy mésztartalmú üledékekben /lössz, meszes homokkő/ vagy ritkán más nem-karbonátos kőzetekben létrejövő oldásos formák, amik a karsztos formákhoz hasonlítanak.

ALLOCHTON /görög allosz=másként, khthon = föld/ barlangokban főleg a behordott üledékekre alkalmazott kifejezés, "máshol keletkezett", azaz áthalmozott kitöltés.

ÁLLÓCSEPKŐ /sztalagmit/ gyakori barlangi mészkiválás, ami a csepegő vizből az aljzaton válik ki. Fejlődése során egyre magasabb lesz, míg szálessége csak kis mértékben növekszik. Mindkét ~~vízszintes~~ vízszintes irányban közel egyenlő méretű, magassága ennél lényegesen nagyobb lehet, több 10 m is. Teteje tompa vagy lapos, esetleg kissé beméjűdő. Belsejében ~~tömör~~ tömör, nincs vízvezető csöve. A felette képződő függőcsepkővel összenőve csepkőoszlop alakul. Egyes alakjait külön néven említik: gyertyacsepkő, pálmafacsepkő /bambuscsepkő, rúdcsepkő/.

ÁLLÓVIZ --> tó

ÁLLÓVIZI KIVÁLÁSOK ^{pl. ábra, 5.22. ábra /} barlangi tavakban kialakuló, kalcit anyagú képződmények. Méretük néhány cm-dm nagyságú, kiterjedésük azonban jóval nagyobb lehet. A barlangi csepegő vizek kisebb méjűdésében összegyűlve csepkőmedencét alkotnak, amiben a CaCO_3 lassan kiválik, belső oldalát szegfűkalcitok borítják. A vízfelszínen erősebb a kiválás, itt csepkőszinlő alakul ki, amiből a vízszint huzamosabb megváltozása esetén egymás fölött több is lehet. A vízben álló csepkő alja a kiválástól megvastagodik, bocskoros-csepkő lesz belőle. A vízfelszínig érő kisebb állócsepkővek tetején "tavirózsa" ~~képződik~~ képződik, míg a vízbe lógó régebbi függőcsepkővek nyakkendős csepkővé alakulnak. A hévizes kiválások többsége szintén állóvizben keletkezett. /~~7.1. ábra~~/

ALSÓBARLANG a patakos /hidegvizes/ barlangokban a hegység emelkedése és a forrásszint sűjedése miatt több egymás feletti szinten alakulhat ki járat. Az így keletkező emeletes barlang alsó, általában még vizalatt levő járatszintje /Baradla-Alsób./.

ÁLTEKTONIKUS BARLANG /atektonikus bg./ hatalmas kőzettömbök /pl. hegylábi törmelék/ között levő üregek összefoglaló neve. A barlang feltételének majdnem megfelel, bár nem a szilárd földkéregben, hanem laza üledékben található. ~ jöhet létre hegycsuszamlás, sziklafal elválása, sőtömegek kinyomódása vagy glecsermozgás közben is.

ALVEOLA /latin, = meder, üreg/ → oldásbarázda

ANDEZIT /az Andok kőzete/ többnyire szürkésfekete vulkáni kőzet. Földtanilag fiatal keletkezésű, néhány milliméteres ásványszemcsék látszanak benne, 55-65 % SiO_2 -t tartalmaz. Felszínre jutása többnyire robbanásos kitörésekkel történik. A Kárpát-medence leggyakoribb vulkáni kőzete, M.o.: Dunazug-hg., Börzsöny-hg., Cserhát-hg., Mátra-hg., Zempléni-hg.

ANEMOLIT /görög anemosz = szél, lithosz = kő/ = SZÉLKŐ légmozgás által okozott barlangi kiválások illetve elváltozások összefoglaló neve. Az állandó huzatból a túltelített vízcseppek a kőzettömbök éleinek ütközve kicsapódnak, így huzat-borsókó vagy huzat-heliktit lesz. A légmozgás párologtató hatására a felszín közelében fehér, vattaszerű hegyi tej válhat ki. Állandó légmozgás a függőcsepkövek alján lógó vízcseppet félrenyomja, így elgörbült csepkő keletkezik.

ANHIDRIT /görög = vízmentes/ kőzetet alkotó ásvány, anyaga CaSO_4 . Szintelen vagy enyhén szinezett. Nagytömegekben a tenger-vizből válik ki bepárlódáskor. M.o.: Perkupa környékén van felszínközélen. Vízfelvétellel gipsszé alakul, miközben gipszbarlang keletkezhet.

ANTROPOGÉN /kitöltés/ /görög antroposz = ember, geneszisz = születés / ember által behordott barlangi anyagok összefoglaló neve, régészeti szempontból hasznos, míg a jelenkori anyagbehordás /ácsolóanyag, szemét, stb./ lehetőleg a legkisebb mennyiségűre csökkentendő.

APADÁSI SZINLŐK /bordásfal/ eddigi megfigyelések szerint nagyon ritka állóvízi kiválás. Egymástól 0,5-1 cm-re, vízszintesen elhejezkedő, centiméter széles lécek, amik egymással párhuzamosan több méter hosszan húzódnak a falon. Nagy felületeket egyenletesen borítanak a Pál-völgyi-bg. Tollas-termében. Angol irodalomban folia néven szerepel. Képződése a lassan csökkenő /langyosvízű/ barlangi tó partján történő mészkiválással magyarázható.

APRÓZÓDÁS szilárd anyagoknak, főleg kőzeteknek fizikai hatásokra történő szétesése kisebb daradokká. Okozhatja a kőzetekben megfagyó víz fesztítő ereje, a növények gyögere, a kőzet hőtágulása. A napsütés miatt a különböző ásványszemcsék más mértékben tágulnak, ami felszíni aprózódást okoz /gránit-murva/. A fellazult tömbök, szemcsék lehullanak, és a víz vagy a szél ~~elszállíthatja~~ elszállíthatja őket.

~~ARAGONIT~~ /~~aragonia~~ spanyolországi tartomány nevéből/

ARAGONIT /Aragonia spanyolországi tartomány nevéből/ rombos kristájszettekű CaCO_3 -ásvány, többnyire szintelen vagy fehér, üvegfényű, gyakran tús kristájokkal. M.o.-n a bazaltok üregeiben és a hévizes barlangokban gyakori. Közöséges hőmérsékleten és nyomáson kalcittá alakul. Különösen szép tús kristájcsoportok vannak a Dorog környéki üregekben.

ÁROK csatornaszerű, hosszanti méjedés a víz vezetésére. Laza talajokon, növényzettől megfosztott felszineken alakul ki. Több méter széles és méj lehet, hossza többszát méter is. Viznyelőben jellemző, de nem szükségszerűen meglevő formaelem.

ÁRAMLÁSI CSŐ járatok főtéjén végigfutó, keskenyebb /10-50 cm átmérőjű/ beméjedés, amiben feltételezhetően az üreget kitöltő víztömegnél melegebb /egyések szerint gázosabb, buborékos/ víz áramlott. Jól megfigyelhető a Mátyás-hegyi-bg. több részén.

A Baradla-bg. mennyezeti félcsövei is hasonló módon keletkezettek /Szenthe I. közlése/. A feláramló héviz hozta létre az ágyúcső és hévforráscső formákat is a Ferenc-hegyi-barlangban.

ÁRVIZI FORRÁS/száj/ nagy csapadékmennyiség a patakos barlangok alsóbarlangjának kisebb járatain nem tud átfojni, és az egyre emelkedő vízszint a már száraz régebbi járatokon fojik tovább, majd ennek /többnyire törmelékkal fedett/ végpontján lép felszínre. Ijeⁿtárták fel a Vass Imre-barlangot is.

ÁSVÁNY a földkéreg természetes eredetű, szilárd, kristájos építőanyaga. Megszabott belső szerkezete és vegyi összetétele van, fizikai tulajdonságai jellemzőek, és gyakran irányok szerint változók. Barlangban leggyakrabban a kalcit különböző nagyobb formába rendeződött kiválása fordul elő.

ÁSVÁNYOS FORRÁSOK természetes vízfeltörési hejek, mejeknek vize literenként 1000 mg-nál több oldott ásványi anyagot vagy CO_2 -t tartalmaz. Többnyire vulkáni területeken fordulnak elő, vagy ott, ahol jól oldódó sókőzetek vannak a felszínközéiben.

ASZCENDENS /oldat/ /latin = felszálló, felmenő/ a Föld kérgében törésvonalak mentén a méjből feláramló, általában meleg viz. A hévizek üregek képződésénél alapvető jelentőségű. --> felszálló viz.

ASZÓVÖLGY --> szárazvölgy

ÁTALAKULT KŐZETEK /metamorf kőzetek/ a földkéreg méjebb részeire került kőzetek a nagyobb nyomás és hőmérséklet hatására megváltoznak. A lassú fojamat során a kristályos állapot mindvégig megmarad, és az átlagos kémiai összetétel sem változik. ~~Mjakkx~~ Uj ásványok keletkeznek a régiek anyagának fojamatatos átépítésével. Gyakoriak az agyagos üledékekből keletkező, vékonyan rétegzett palák, homokkövek, míg a mészkőből márvány lesz.

ATEKTONIKUS /görög = nem épített/ = ÁLTEKTONIKUS a kőzetben olyan alakváltozások, amik nem ~~xxxx~~ kérekszerkezeti mozgások hatására keletkeztek /pl. völgycsuszamlás, sómozgás, glecsermozgás./

ÁTHALMOZOTT KITÖLTÉS /allochton/ olyan üledékanyagok, amik lerakódási hejükre távolról szállítottak, többnyire fojóviz vagy szél segítségével. A patakos barlangok szilárd kitöltéseinek többsége ebbe a csoportba tartozik /kavics, agyag, stb./.

ÁTJÁRÓ "A romosodás révén megkurtult, kétbejáratú barlangmaradványok egy részét a Bükkben ~-nak nevezik.... Az ~-k többsége még elég hosszú, 10-40 m..." /Hevesi A.1986/

ÁTMENŐ BARLANG olyan patakos barlang, ami a viznyelőtől a forrásig végigjárható.

AUTOCHTON /~~kiválás~~ /kitöltés/ /görög autosz = maga, khthon = föld/ --> hejben keletkezett

AVEN /francia avenue = széles út, sugárút/ román nyelvterületen a felfelé nyúló vakkürtöket és gyakran a zsombojok aknáit nevezik így.

ÁLBARLANG nagyobb kőzettömbök, omladék darabjai közötti üreg.

BALDACHIN /olasz Baldacco = Bagdad/ → csepkő baldachin

BAMBUSZCSEPKŐ → pálmafa-csepkő

BÁNYAVIRÁG /vasvirág/ érctelepek, főleg vasérctelepek oxidációs zónájában előforduló fehér aragonitkiválás. A kristálycsoportok 5-10 mm átmérőjű, de több cm-10 cm hosszú, elágazó kanyargó ágacskák tömegéből állnak /Eisenertz Ausztriában, Ochtina Szlovákiában/. Tágabb értelemben minden üregkitöltő ásványcsoportra alkalmazott elnevezés.

BARÁZDÁS KARR → oldásbarázda

BARIT /görög barysz = nehéz//sújpát/ $BaSO_4$ ásvány. Főleg színtelen vagy sárgás színű, mm-cm nagyságú téglalakú fényes kristályok tömege. Többnyire hidrotermális telepeken fordul elő, gyakori a Budai-hegység barlangjaiban is.

BARLANG "a földkéreg alkotó kőzetben kialakult olyan természetes üreg, aminek hossztengeje meghaladja a két métert és mérete egy ember számára lehetővé teszi a behatolást." /természetvédelmi törvény, 1982/ További magyarázat hiábavaló, ez a TÖRVÉNY!!!! /A különböző méretű üregekre több kifejezés van, ld.7.1. ábra/

BARLANGI GYÖNGY centiméteres nagyságú, önálló, gömböjded mészkiválások, amik általában csoportosan található az üreg alján kisebb vízmedencékben. A magasból cseppenő víz méjedést váj az aljzaton, ennek belsejét és a benne levő szemcséket a kiváló mészsanyag bevonja. Az állandóan hulló vízcseppek hatására a szemcse nem tud hozzánőni a medence falához, ezért különálló gömbbé fejlődik.

BARLANGI KARR üregben képződött → oldásbarázda

BARLANGI TUTAJ egyes melegvizes barlangi tavak felszínén úszó vékony /0,1-1 mm/ $CaCO_3$ anyagú hártya, amit a víz felületi feszültsége tart fent. Összetörve az aljzatra hullik, és ott megvastagogva kalcitlemezt alkot. Állandó csepegési pontok alatt felhalmozódik a mindig ugyanott összetörő anyag, és így karácsonyfa keletkezik. M.o.: Gellért-hegy melegforrásainak medencéi.

BARLANGJÁRAT a barlang ember számára járható részei, azaz az egész üregrendszer. A különböző szélességű és magasságú járatoknak jellegüket többnyire jól kifejező nevük van /7.2. ábra/.

BARLANGKÉPZŐDÉS /barlangkeletkezés//NEM szpeleogenetika !!/
a felszín alatti üregek kialakulásának folyamata. Barlang minden kőzetben előfordulhat, de ~~jelentősebb~~ legjelentősebb az oldódással történő karsztos üregesedés. Nagyon sok tényezőtől függ a folyamat, ezek közül alapvető a kőzet minősége, töredezettsége és a terület éghajlata. Részletesen a 2. fejezet foglalkozik a ~-sel.

BARLANGKUTATÁS új barlang/-rész/ feltárása /6.fejezet/ nem azonos az üregek vizsgálatával /4.fejezet/, bár mindkét tevékenységet ~-nak csúfolják. Több lépcsőből álló feladatsor. A kutató terület földtani megismerésével illetve térképek alapján a "barlanggyanús" területek kiválasztásával kezdődik, majd a terület bejárása és a legígéretesebb hejek kiválasztásával folytatódik. Ezután már csak a barlangba való bejutás van hátra.

BARLANGRENDSZER felesleges kifejezés a nagyobb, kiterjedt barlangok megnevezésére.

BARLANGROM a felszín lepusztulása során megnyílt régi üregrendszer/ darabja /kőodú, kőgarat, stb./. A Bükk-hegység ~-variánsaival Hevesi A. /1986/ foglalkozott részletesen.

BARLANGTAN /szpeleológia/ a természetes eredetű földalatti üregek vizsgálatával és kutatásával foglalkozó természettudomány. Számos részterület^{en}, sok társtudomány kapcsolódik hozzá, sőt gazdasági haszna is lehet.

BATŰKAPTURA /latin batisz = méjség, kaptáció = befogás/
Jakucs L. által alkotott szép magyar kifejezés a ---> méjségi lefejezésre.

BAZALT /görög Basan-hegység Szíriában, ebből BAZANIT, később ~/
sötét színű /szürke, fekete/ vulkáni kőzet, tömör, kemény, gyakran oszlopos kihülési elválásokkal. Hegykúpokat, takarókat, alkotva a földfelszín leggyakoribb kőzetei közé tartozik. Híg lávája lefojás közben gyakran alkot lávabarlangokat.
M.o.: Bakony-hegység, Balaton-felvidék, Salgótarján környéke.

BEJÁRAT az a nyílás, amin az üregbe lehet jutni. Egy barlangnak több is lehet, amik közül a szokásos túraútvonal alapján némelyiket kijáratnak szoktak nevezni. Lehet természetes eredetű, bontott vagy teljesen mesterséges.

BEJÁRATI SZAKASZ a barlangnak az az első szakasza, amejben a napi és éves hőmérsékletingadozás jól kimutatható, általában az első 200 m. Biológusok szerint az a rész, ameddig a felszíni fény bejut.

BEKÉRGEZŐDÉS ---> csepkő kéreg

BENYILÓ rövid, zárt végű barlangüreg, vakjárat, ami a hosszabb járatból ágazik ki.

BEOMLÁSOS TÖRMELEK /collapse breccia/ eredetileg a vulkán kitörése után hirtelen beomló kőzetanyag. Tágabb értelemben használják a karsztos üregek beszakadásos anyagára is. Vizalatti üregesedés során hatalmas termek is kialakulhatnak, amik a vízszint lesújódása után beomolhatnak.

BEROGYÁS felszíni forma, ami üreg /gyakran eltömődött viznyelő/ beszakadásával keletkezik. Mérete néhány métertől néhány 10 m-ig terjedhet, tölcsér szelvényű. Többnyire igéretes bontási hej.

BESZAKADÁS néhány méter--néhányszor 10 m átmérőjű, függőleges szálkő falú felszíni benéjedés, aminek mélysége szintén igen nagyságú. Nagyobb üreg /barlang, pince, bányatér/ felszakadásával keletkezik. Hasonló a zomboj felső részéhez. Laza anyaggal tarkart felszínen az oldalfalak lejtőssé töltődnek, ezt berogyásnak hívják. A többszáz méteres, függőleges vagy nagyon meredek, sziklás falú méjedést már szakadékdolinának nevezik.

BESZIVÁRGÁS a felszínre hulló csapadék /eső vagy hó/ egy része a talajon át a kőzet réseibe szivárog. Karsztosodó kőzet esetén ez a vízmennyiség jelentős nagyságú szokott lenni, az Aggteleki-karszton többéves átlagban az évi csapadékmennyiség 27%-a /Maucha L./. A víz nagy mennyiségű CO_2 -t vesz fel a talajból, és ezzel oldja a kőzeteket, ez az elsődleges oldás.

"BETONCSEPKŐ" /betonon képződő csepkő/ rosszul szigetelt, ~~többnyire~~ felszín alatti betonfelületeken képződő mészkiválás. Többnyire szalmacsepkő, de lehet csepkő lefojás illetve lent állócsepkő. Gyorsan képződik, hónapok, évek alatt több 10 cm is lehet. Ennek oka az, hogy a betonben képződött rendkívül apró kalcitkristályok nagyon jól oldódnak a beszivárgó vízben.

BEVONAT az üreg falait /oldalát, alját, főtéjét/ illetve annak egyes részeit vékonyan, miliméter--centiméter vastagságban beborító anyag. Ez általában CaCO_3 anyagú mészkiválás, főleg csepkő kéreg, de lehet agyag vagy ritkán más anyag is.

"BIOCSEPKŐ" Lénárt L. által kiagyalt elnevezés a villanyvilágítással ellátott barlangokban megjelenő egyik kiválásra. A fény hatására kifejlődő növényzet /lámpaflóra/ segítségével a leszivárgó vizből lukacsos mészkiválás történik, hasonlóan a felszínen a forrásmészkő képződéséhez. M.o.: István-bg. Lillafüreden.

BOCSKOROS CSEPKŐ csepkő medencében levő állócsepkő /vagy csepkő oszlop/ alján a vízszintig érő kiszélesedéssel. Ezt a medence vizéből kiváló apró kalcitkristályok alkotják. Jellegzetes állóvízi kiválás, ^{5.22} 7. ábra.

BORDASFAL az $\rightarrow$ apadási szinlők neve a Pál-völgyi-barlangban.

BORSÓKŐ melegvizes üregrendszerekben sokfelé előforduló, gyakran az egész falfelületet beborító, 0,5-2 cm átmérőjű gömböcskékből álló kiválás. Vékony rétegekben egymásra nőtt kalcitkristályokból /ritkán aragonitból/ áll. Kivülről többnyire barna, ritkán fehér, belül szinte mindig fehér, gömbhéjas rétegei szerint színzónás. Többnyire melegvizű tavak kiválása, de lehet hidegvizes, sőt levegőből keletkezett is /huzat-borsókő/.

Hejesebb volna a SZŐLŐKŐ elnevezést alkalmazni, mert a földtani szakirodalomban ezt a nevet a források vizében képződő önálló gömbökre, a pizolitokra használják. Angol neve pop corn, azaz pattogatott kukorica.

B-PROFIL $\rightarrow$ D-SZELVÉNY

BRECCSA /olasz breccia = vulkáni törmelék/ törmelékes üledékes kőzet, aminek szemcséi a rövid szállítódás miatt még nem gömböjödtek le. Eredetileg a vulkáni törmelékszemcsékből álló kőzetet jelentette /vulkáni ~ /, de ma már tágabb értelemben használják. Kőzetelmozdulási sávokban vető~, dörzs ~ keletkezhet. Barlangokban felhalmozódott és cementált csontok csont~-t alkotnak. Az összetört, miliméter -- deciméter nagyságú szemcséket cementáló anyag többnyire mész, kova, agyag szokott lenni.

BUBORÉKCSÓ elsősorban méjből feláramló víz által kioldott /hévizes/ barlangokban előforduló formák. A járatot kitöltő vízből felszálló buborékok az üreg főtéjén azonos útvonalon haladnak, ezért itt 2-3 cm -- 10-20 cm átmérőjű félcső oldódik ki. A zárt főtéméjésekben felhalmozódó gáz annak legméjebb pontján kibuggyanva halad tovább. Az ilyen buborékkupolák falán gyűrűs elszineződés lehet, ami gyakran feltapadt agyag- szemcsékből áll. Becsatlakozó méjebb járatok meglétét néha csak a falon látható felfutó oldási barázdák mutatják. A nagyobb, 0,5-1 méteres csövek képződése inkább vízáramlással magyarázható, --> menyezeti félcső.

BUJTATÓ a --> víznyelő népi elnevezése.

BUVÓPATAK felszín alá befojó kisebb, de állandó vízfojás. Többnyire vizzáró kőzetterületről érkezik, és a karsztos kőzetet elérve víznyelőn át tűnik el.

BÁNYATOJÁS a --> barlangi gyöngy neve a recski ércbányában.

BOGYÓCSEPKŐ a Szemlő-hegyi-barlang felfedezésekor alkotott félresikerült elnevezés a --> borsókőre.

CENOTE trópusi kis szakadékos dolina /KBg.1966/2/.

"Talán a legjobban ismert karsztos méjedések Észak-Yucatanon az ősi maja romok szomszédságában találhatóak. Chichén Itza templománál az úgynevezett Halál kútja igen függőleges falú méjedés, amejnek szélessége 60 m, méjsége 40 m, s félig viz tölti ki." FOR. ???????

CERNACSEPKŐ ---> szalmacsepkő

CSAPÁSIRÁNY a dőlt réteg vízszintes sikkal alkotott metszész-vonala. Irányát geológus kompasszal állapíthatjuk meg, a mágneses északtól való eltérés alapján /világtájakkal vagy fokokkal kifejezve/. GEO ---> dőlés

CSEPKŐ a leggyakoribb barlangi kiválások. A kőzetréseken átszivárgó vizből légtéres üregbe érve általában kiválik az oldott mészsanyag egy része. Tömör, nagy kalcitkristájokból felépülő, sima tapintású kiválás keletkezik, aminek mérete és formakincse rendkívül sokféle /3. ábra/. Színe fehér, sárga, néha vörös, barna, szürke, fekete, de elvétve más szín is előfordul. /A felszínre bukkanó mésztartalmú vizből legtöbbször üreges szerkezetű forrásmészke válik ki./

CSEPKŐ BALDACHIN a falfelületekről kinyúló, általában méteres nagyságrendű, de csak ~~néhány~~ 10 cm vastag, enyhén lejtő felület ami felülről csepkő kéreg, alsó oldalán pedig egyenetlen felületű, többnyire néhány kavicsal. A Baradla-barlangban elég gyakori. A járatban felhalmozódott kavicsos hordalékra csepkő lefojás nőtt rá, majd az éghajlat csapadékosabbá válása miatt megélénkülő vízmozgás kimosta az üledéket, a kéreg pedig hejben maradt /6. ábra/.

CSEPKŐ BARLANG hibás elnevezés az ojan barlangokra, ahol csepkő is van. Csepkőves barlang a jó pontos megnevezés, de inkább kerüljük ezt a szóösszetételt.

CSEPKŐ BEKÉRGEZÉS ---> csepkő kéreg

CSEPKŐ CSÉSZE a magasból hulló vízcseppek az aljzat laza anyagába lukat vájnak, aminek falát a kiváló mészsanyag bevonja. Az így keletkező méjedésbe behulló törmelékdarabokból barlangi gyöngy képződhet. A méjedés kitöltődése után állócsepkőként nőhet tovább. /Ezért nevezi Lénárt L. ezt a formát negatív csepkőnek. Ezt a nevet felejtsük el gyorsan./

Laza aljzaton levő 10-30 cm átmérőjű, hasonló méjségű, csepkővel bevont kerek forma.

CSEPKŐ DOB /csepkő pajzs/ ritka kiválásforma. Ovális - kerekded alakú, kb. 50-80 cm átmérőjű ferde sík, aminek széléről függőcsepkövek lógnak. A dob vastagsága néhány centiméter, és általában egy területen több fordul elő. Szép példányok vannak a Baradla-barlang Retek-ágában. Képződését Szenthe I. az üreg oldódása során kipreparálódó telérekkel magyarázza, amin a szivárgó víz végigcsorogva csepkővel vonja be azt. ~~xxxxx~~

CSEPKŐ DRAPÉRIA --> csepkő függöny

CSEPKŐ FÜGGÖNY a barlang közel vízszintes főtéjén levő kiválásforma, aminek vastagsága 1-2 cm, és vízszintes irányban gyakran hullámosan elhúzódik akár több méter hosszan is. Le-lógása néhányszor 10 cm szokott lenni, így mint egy széles szalag kanyarog az üreg tetején. Kialakulása akkor lehetséges, ha a vízcsepp nem tud az üregbe jutáskor lecseppenni, hanem az enyhe lejtésviszonyoknak megfelelően végigszalad a főtén, majd a már kialakult kiválás alsó élén, egyre szélesítve azt. Átvilágítható, néha színzónás, többnyire fehér színű. Aláhajló barlangfalak mentén hasonló szerkezettel és hasonló módon más alakzat, a csepkő zászló keletkezik.

CSEPKŐ GALLÉR /galléros csepkő, nyakkendős csepkő/ az állóvízi kiválások egyik típusa. A csepkő medence kialakulása után a medencében álló vagy abba belógó csepköveken a vízszintnek megfelelő magasságban kialakuló vízszintes kiválás. Vastagsága 1-2 cm, kiterjedése több deciméter lehet. Felül általában sima /csepkő/ felszínű, míg alsó, vízben levő oldala a szegfűkalcitoktól érdes. A medence tartós vízszintváltozása esetén egymás fölött több rétegük is kialakulhat /5.22. ábra/.

CSEPKŐ GÁT /"mésztufa gát"/ a barlangi patak medrében keresztben felépülő gát. Magassága deciméter--méter nagyságú, a tömör kiválás vastagsága 5-20 cm. Szélessége a járatot teljesen átérheti. A domború felületű, félköríves alaprajzú kiválás teljes felületén fojlik a víz, ami elsősorban a gát magasságát növeli. Az előtte felduzzadó tóból a falakon gömböjded kiválások is keletkezhetnek. Gyakori kisebb mellékág becsatlakozásánál illetve a barlang forrásközeli részén /Béke-bg./, többnyire csoportosan. Keletkezése az összegyűlt csepegő vizek vagy a túltelítetté váló főági patak anyagának kiválásával magyarázható. A felszínen levő, hasonló alakú, de lukacsos kiválásforma a forrásmész-kő gát.

CSEPKŐ GYERTYA ---> gyertyacsepkő

CSEPKŐ GYÖNGY ---> barlangi gyöngy

CSEPKŐ KÉREG a meredek, nem aláhajló falakat, járattalpat vagy kőzettömböket bevonó kiválás. A lecsorgó vizből miliméter -- centiméter vastagságú, de akár több 10 m^2 -t beborító bevonat válik ki. Felszine enyhén hullámos, enyhe lejtésű részeken centiméteres gátacsok is lehetnek rajta. A kiválás színe általában sárgás, fehér vagy vöröses.

CSEPKŐ KIVÁLÁS a légteres üregbe érkező szivárgó víz CO_2 -tartalmának egy részét leadva túltelítetté válik, és CaCO_3 válik ki kalcit kristájszerkezettel. A kiválás külső alakja rendkívül változatos /3. ábra/. Ritkán más anyagból is lehet csepkő alakú képződmény. Limonitcsepkővek vannak az Acheron-kútbarlangban /Cserszegtomaj/, és egyes érces területeken kalcedon / SiO_2 / vagy tömör limonitkiválás is lehet. A lácsepkő és a jégcsepkő -- bár ~~alkak~~ csepkő alakúak -- halmazállapot változásával keletkeznek. A löszcsepkő vízzel szállított apró szemcsék összetapadása útján jön létre.

CSEPKŐ LÁMPA /"elefántláb"/ a barlang főtéjéről néha több méteres függőcsepkő lóg le, aminek alja vékonyan de erősen szétterül, szélein kis függőcsepkővek lógnak, alján pedig néhány cementált kavicslátható. A Baradla-barlangban több hejen található, de más barlangban is előfordul. Keletkezésük a járat erősen fel volt töltve, így a többnyire kavicsos aljzatra állócsepkő nőtt, ami csepkő oszloppá fejlődve a főtéhez is rögződött. A későbbi vízhozamnövekedés kimosta alóla a kavicsos feltöltést, és így a menyezetről függve maradt /5.20. ábra/.

CSEPKŐ LÉC a barlang főtéjén /ritkán a meredek oldalfalon/ hosszan futó, centiméter vastag, de több cm széles kiválás. Továbbfejlődve csepkő függöny vagy csepkő zászló lehet belőle. Vékonysága miatt átvilágítható, gyakran színzónás. Ott alakulhat ki, ahol az üregbe érkező víz nem tud lecseppenni, hanem végigkanyarog a főtén, majd később mindig a kiválásvonal alsó élén.

CSEPKŐ LEFOJÁS ---> csepkő kéreg.

CSEPKŐ MEDENCE /csepkő tál/ a barlang aljának kisebb mélyedéseiben a bőven csepegtető víz összegyűlésével tó alakulhat ki. Ennek felszíne

CSEPKŐ MEDENCE /csepkő tál/ a barlang aljának méjedéseiben a bőven csepegő víz összegyűlésével tó alakulhat ki. Ennek felszíne néhány tenyérnyitól több tíz négyzetméterig terjedhet. A medence alját és falait, a benne levő régebbi kiválásokat vagy kőtömböket állóvízi kiválások borítják be, gyakran a víz felszínén is elterülve /5.22. ábra/.

CSEPKŐ OSZLOP az üreg aljától a tetejéig érő képződmény. Magassága több tíz méter is lehet, átmérője néhányszor 10 cm-től több méterig terjedhet. Gyakran függő- és állócsepkő összenövéséből keletkezik.

CSEPKŐ PAJZS /pajzscsepkő/ ---> csepkő dob.

CSEPKŐ SZINLŐ csepkő medencék szélén a vízszint magasságában keletkező állóvízi kiválás. Vastagsága néhány centiméter, felső oldala általában sima illetve kissé hullámos, míg alsó /vizben levő/ felülete a medence falait is borító szegfűkalcitoktól érdes. Előfordul, hogy több van egymás felett, ami a vízszint tartós megváltozását jelzi /5.22. ábra/.

CSEPKŐ TÁL kisméretű --> csepkő medence.

CSEPKŐ ZÁSZLÓ a járat falának felső részéről induló, a fal mellett néha kissé hullámosan lefutó kiválás. Hossza néhányszor 10 cm-től több méterig terjedhet, vastagsága csak 1-2 cm. Lámpával átvilágítható, gyakran színzónás, fehér, sárga, vörös színekkel. Külső éle hullámos vagy néha 1-2 cm nagyságú "fogakkal" tagolt. Hasonló felépítésű a közel vízszintes főtén kialakuló csepkő függönyhöz. Ott keletkezik, ahol az üregbe érkező vízcsepp aláhajló falon szalad le, és a későbbiekben ugyanezen a vonalon /a zászló élén/ halad /7.3. ábra/.

CSEPKŐ ZUHATAG nagy felületen, vizesésre emlékeztető alakban képződött csepkő kéreg.

CSIZMÁSCSEPKŐ ---> bocskoros csepkő

CSONTBRECCSA a barlang egyes részein állatcsontok halmozódhatnak fel. Ez lehet denevérek elpusztulásával keletkező "denevértemető", amit vékony, több cm hosszú csontok jellemeznek. Néha ragadozó állatok zsákmány-maradéka gyűlik össze vagy pl. zsombojokban a behullott /vagy bedobált; döggút/ állatok csontjai található nagyobb tömegben. Régi csontfelhalmozódások a szivárgó víztől összecementálódnak, így közetté válva már brecsának nevezhetők. Óslénytaniilag rendkívül fontosak voltak az Esztramos-hegy egyes hasadékaiban összemosódott maradványok.

CSORGA a szálkő aljú patakos barlangokban előforduló mederforma. A járat átlagos méreténél lényegesen kisebb szelvényű vízvezető méjedés a járat aljának kőzetébe vágódva. Hazai barlangjainkban néhányszor 10 cm szélességű, de méteres mélységű is lehet. Kialakulását a forrásszint méjebbire kerülését követő bevágódás okozza. Hasonló alakú, de nagyobb méretű a kulcsluk-szelvény, ami az üregképződésben minőségi változást jelez /vizalattiból légteressé válást/.

CSÓJÁRAT közel körszelvényű, egyenletes keresztmetszetű barlangjárat. Átmérője több méter. A falak simák, esetleg enyhén tagoltak. A járat hosszirányban több 10 méternyi hullámozhat. Kialakulása Szenthe I /1984/ szerint vizalatti oldódással történik. A vízszint méjebbire kerülésével kulcsluk-szelvény alakulhat ki.

DARÁZSKŐ a forrásmész-kő népi elnevezése a Bükk-hegység környékén.

DEFLÁCIÓ /latin deflare = elfújni/ a szél anyagszállító munkája, amivel a laza szemcséket főleg a száraz, sivatagos, gyér növényzetű területeken eltávolítja. Az erősebb légmozgás a repülő szemcsékkel kisebb mélységű odúkat vájhat a sziklába.

DENDRIT /görög dendron = fa, lithosz = kő/ kőzetrésekben előforduló, mohaszerűen elágazó, vékony vonalakból álló fekete /néha barna/, néhány centiméteres kiválás. Anyagát mangán- és vastartalmú oldatok hozzák.

~~DENUDÁCIÓ /latin denudare = megfoszt/~~
DENUDÁCIÓ /latin denudare = megfoszt/ felületileg ható
----> lepusztulás

DESZCENDENS /latin descendo = leszáll/ a karsztos irodalomban általában a --> beszivárgással kapcsolatban használt szó.

DIABÁZ /görög diabeinen = keresztülmenni/ kissé már átalakult régi --> bazalt. Szürkésfekete, általában zöldes árnyalatú, szemcsés kőzet. A Bükk-hegységben ~ és mészkő határán található a ~-barlang.

DIAGENEZIS /görög dia = keresztül, genesis = születés/
--> közettéválás

DIAKLÁZIS /görög dia = keresztül, klasis = széttörés/
--> közethasadék

DILUVIUM /latin/ --> jégkorszak /pleisztocén/ a vizözön nevéből.

DOLINA /szlovén = völgy/ a magyar szakirodalomban a --> töbör félreérthető neve.

DOLINATÓ töbör alján felhalmozódott agyag miatt létrejövő viszonylag kis felületű állóvíz /pl. Vörös-tó az Aggteleki-karszt

DOLOMIT /Dolomieu, 1750-1801 francia mineralógus neve után/
 $\text{CaMg}/\text{CO}_3/2$ vegyi összetételű kőzetalkotó ásvány, és az ebből álló kőzet. Főleg mészkő kémiai átalakulásával keletkezik. Oldhatósága rosszabb annál, így benne üregek ritkán keletkeznek, a patakos barlangok pedig szűkebb szelvényűek lesznek benne.

DŐLÉS ferde hejzetben levő síkok /kőzetréteg, törésfelület/ hejzetének adata. A felület legnagyobb lejtésének a mágneses észak-kálbezárt szöge /ami merőleges a csapásirányra/ és a lejtés vízszintestől való lehajlása alkotja a $\sim$ adatpárját /4.11. ábra/

DÖRZSBRECCSA --> vetőbreccsa

DRAPÉRIA /csepkő drapéria/ --> csepkő függöny

DRUZA néhány cm - dm nagyságú kőzetüreg, aminek felületét fentnőtt kristályok borítják. Nagyobb méretű a --> kristálypinca.

D-SZELVÉNY a budai barlangokban gyakori, többnyire néhány méteres nagyságrendű járatszelvény. Az átkovárodott repedés mellett az ép kőzetben kioldódott járatba a laza, kovás telérből beszakad egy kevés, kialakítva a d-betű szárát.

DUZZADÁSOS GIPSZBARLANG tengeri sókiválásnál anhidrit /vizmentes kalciumszulfát/ is keletkezhet. Ez később felszínre kerülve vizet vesz fel, és gipsszé alakul. Ez erős megduzzadással jár, amitől a felső rétegek felpúposodnak; néhány méteres, rövid életű üregek keletkeznek.

ÉDESVIDZI MÉSZE mindaz a tömeges mészkiválás, ami nem tenger-
vizből keletkezik. Leggyakoribb a források vizéből kiváló forrás-
mészkő, az állóvizekből kiváló réti mészkő /tavi kréta/. A bar-
langi kiválások is kalcit anyagúak, de kis mennyiségük miatt
nem sorolják ide.

ÉGHAJLAT /klíma/ egy nagyobb terület /hegység, országrész,
földrész/ légköri elemeinek összessége. Legfontosabb a hőmér-
séklet és a csapadék mennyisége és éves eloszlása. Lényeges még
a légmozgás, a napsütés mennyisége, a fagypont alatti napok száma
illetve mindezek eloszlása és egymáshoz való viszonya. Kisebb
területek /pl. egy völgy, egy barlangüreg, de akár egy fűcso-
mó alatti terület/ esetében mikroklimáról beszélünk.

EGÉRKARR /egérjárat-karr/ keskeny rések, réteglapok mentén az
oldhatóbb kőzettömegben kialakuló járatok. Átmérőjük 2-5 cm,
erősen kanyargó, elágazó, egyenletes szélességű csövecskék. A
viz áramlásának kezdeti formái.

ELEFÁNTLÁB --> csepkő lámpa

ELGÖRBÜLT CSEPKŐ /anemolit/ vékony függőcsepköveknél előfor-
dul, hogy képződésük során egy ponttól kezdve a függőleges
iránytól eltérnek. Ez a jelenség egyes barlangokban gyakori.
Kialakulásukat kristályhibával vagy rendszeresen erős légmoz-
gással magyarázzák /szélfújta csepkő/. ????????

ELMESZESEDÉS /kalcifikálódás/ a barlangba kerülő csontokban
a szivárgó vizből CaCO_3 rakódik le, azok apró üregei kitöltőd-
nek, a csont egyre tömörebb és nehezebb lesz. Ez az átalaku-
lás /is/ biztosítja a maradványok ép megőrződését.

ELŐFORDULÁS-TÉRKÉP ojan barlangtérkép /általában alaprajz/,
amire egyes dolgok hejét bejelölik. Lelőhej-térképnek, is nevez-
hető, mert általában az azonos anyagok vagy formák, mintavé-
teli hejek vannak rajta feltüntetve.

ELSŐDLEGES FORMA a barlang fő üregesedésekor létrejövő, meg-
határozó alak. Legfontosabb befojásoló tényezője a kőzet ré-
tegzettsége és tektonikus viszonyai. Általában legömböji-
tett illetve tektonikusan befojásolt alakból tevődik össze
/4.20. és 4.21. ábra/.

ELSŐDLEGES OLDÁS a karsztosodó kőzettel először érintkezésbe lépő víz oldó hatása. Ez a víz többnyire csapadék- vagy olvadék eredetű, de lehet fojók, tavak vagy tenger partján végbemenő fojamat is. A vízben levő savak /döntő többségében szénsav/ a kőzet anyagát oldja és így elszállíthatóvá teszi /2. fejezet/. A méjben ismét oldóképessé váló víz végzi a másodlagos oldást, amiben a keveredési oldás a legfontosabb.

ELTEMETETT KARSZT ---> fedett karszt

ELTOLÓDÁS ---> vetődés

ELVI SZELVÉNY a barlangtérképek egyik fajtája, ami erős elhanyagolásokkal a járat vagy az egész üregrendszer jellegét mutatja be /4.18. ábra/.

EMELETES BARLANG a földtani közelmúlt erős éghajlatváltozásai során a hegységek völgyei lépcsőzetesen méjültek, esetleg feltöltődtek. A karsztvízszint követte ezeket a változásokat, és így több szintben / a Kárpát-medencében többnyire két szintben/ tágultak a vízvezető járatok barlang méretűvé.

EMELETES KALCIT ---> szegfűkalcit

ENDOKARSZT /görög endo = bent/ --> felszín alatti karsztjelenségek.

ÉRC természetes eredetű ásványegyüttes illetve kőzet, amiből valamijen fém gazdaságosan kinyerhető.

EREDMÉNY a barlangok vizsgálata, kutatása, feltárása akkor jó, ha ~ -re vezet. Ezzel kapcsolatban néhány, jeles barlangászoktól származó szabájt azonban célszerű betartani. /Az állítólagos szerzők nevét inkább nem közlöm./ 1. Ha eredmények vannak, nem szabad őket egyszerre közölni. Több nap, mint ~ . 2. Mérési ~ -eidből csak annyit közöljél, amivel más nem tud mit kezdeni.

ERÓZIÓ /latin erosion = kimosás, kimarás/ a fizikai hatásokra végbemenő kőzetpusztulás fojamata, koptatás.

ERÓZIÓBÁZIS az a magasság, ameddig a vízfojás leméjitheti a medrét, azaz koptatást fejthet ki. A végső ~ a világtenger szintje, de a mi számunkra fontosabb a heji ~ , ami az adott karsztos hegytömböt határoló völgyek talpszintje. Ezen a szinten fakadnak a karsztforrások is /forrásszint/.

ERÓZIÓS BARLANG ---> koptatásos barlang

ERÓZIÓS FÜLKE --> koptatásos barlang

ÉSZAKI FÉNY a ---> kalcitszivacs neve a Bátori-barlangban.

EVAPORIT /latin e = ki, vapor = gőz, lithosz = kő/ oldatok
bepárlódásával keletkező sóközet, pl. kősó.

EVORZIÓ, EVORZIÓS ÜST /latin evorsus = felkavar/ --> örvényüst.

EXCENTRIKUS KÉPZŐDMÉNYEK ---> heliktit

EXOKARSZT /görög exo = külső/ ---> felszíni karsztjelenségek.

FARKASFOG fentnőtt több centiméteres kalcitkristályok.

FECSKEFÉSZEK kalcit anyagú hévizes kiválás, a borsókő egyik fajtája. 5-10 cm átmérőjű félgömb, amit 3-5 mm átmérőjű apró borsók építenek fel. Képződése valószínűleg forrásközelben, a kiválás gyakori megszakadása közben történt, erősen változó viszonyok mellett. Gyakori a Ferenc-hegyi- és a Bátor-barlangban.

FEDETLEN KARSZT /nyílt karszt/ az ojan karbonátos kőzettömeg, ami a légkörrel közvetlenül érintkezik, vízzáró kőzet vagy üledék nem takarja.

FEDETT KARSZT /eltemetett karszt/ nem-karbonátos kőzettel, üledékkel fedett karsztos terület. Ez az anyag a beszivárgást megakadályozza vagy legalábbis erősen csökkenti. A fedő rétegek vastagságától és minőségétől függően az oldódásos vagy felszakadásos üregképződés kismértékben lehetséges.

FEJNYELŐ a patakos barlang főjáratának víznyelője.

FEKETE KIVÁLÁSOK patakos barlangok kavicsait illetve vizalatti falrészleteit néha fényes fekete bevonat borítja, amit a felületről nem lehet letörölni. Ennek eredete erősen vitatott, de nagy valószínűséggel vas-mangán baktériumok életműködésével van kapcsolatban. Hideg- és melegvizű üregekben egyaránt előfordulhat fekete, nyálkás bevonat a vízszint alatti felületen /Szalonnai-bg./. A Ferenc-hegyi-bg. Állatkertje körül a borsókő anyagának alsó részén van fekete anyag.

FELHARAPÓDZÁS nagyobb üreg főtéje saját sújától illetve földmozgás hatására leszakadhat. Ezt elősegítik a kőzet összefüggését megszakító rések, repedések illetve a vékony rétegzettség / 2.14., 2.18., 5.27. ábra/. A törmeléke elszállítás hiányában végül kitölti a teljes üreget /2.15. ábra/, így nem lehet igaz az a régi elképzelés, hogy a zsombojok felszínig felszakadt barlangi omláskürtők.

FÉLIG FEDETT KARSZT ???????

FELISZAPOLÓDÁS a felszínről barlangba jutó patak áradáskor többnyire sok lebegtetett szemcsét, főleg agyagot szállít. Ennek egy része a barlang felső járataiban leülepszik, majd a víz apadása után megszikkad és tömörödik. A már leülepedett agyagot a következő áradás nem tudja megmozdítani, így a vékonyan rétegzett üledék egyre vastagszik, és végül az egész járatot leszűkítheti, esetleg kitöltheti.

FELSZAKADÁS nagyobb üreg felszinközeli részén a fedő kőzet beomlásával keletkező nyílás.

FELSZÁLLÓ VIZ /aszzendens viz/ méjbe nyúló karsztvidékek peremén a forrásokban nemcsak a felszínről közvetlenül bejutó viz lép felszínre, hanem a nagy mélységekben áramló viz is. Ez többnyire már kissé felmelegedett a Föld belső hőjétől, így a forrás hőmérséklete magasabb lesz a terület barlangjainak hőmérsékleténél. /A Kossuth-barlang vize 13-15°C-os az "elméleti" 9-10°C hejett./ Méjbe ~~süjdedt~~ süjdedt és vizzáró üledékekkel vastagon fedett karszttömeg esetében a felmelegedő viz csak távolabb, a karbonátos kőzetek felszínre lépésének vonalában tud kifojni. Budapesten a Duna mellett fakadó melegvizes források 20-40-70°C hővizei keverednek a felszíni hegyvonulat felől érkező hideg karsztvizzel, erős üregesedést hozva ezért létre. Ezek a nagyobb mélységből feláramló, melegebb vizeket nevezik ~-nek.

FELSZÍN ALATTI KARSZTJELENSÉGEK /endokarszt/ a karsztosodás során kialakuló formák, anyagok azon része, ami a kőzet belsejében található. Legjelentősebb az üregesedés, ami barlangokat hozhat létre. A karsztok különleges vízáramlási rendszere és a víz jellemzői is ide sorolhatók /-->karsztviz/. Anyagáthalmazásos eredetűek a kiválások, pl. csepkő.

FELSZÍNI KARSZTJELENSÉGEK /exokarszt/ a Föld felszínén levő karsztosodó kőzetek lepusztulási formái és jelenségei. Lehetnek nagyméretűek /néhány métertől több kilométerig/ pl. töbör, kúp-karszt, karszt fensik/ illetve kicsik, cm--m nagyságrendűek /pl. oldásbarázda, gyökérrakarr/. Döntő többségüket vizes oldás alakítja ki, illetve a víz felszín alatti mozgásával függnek össze. Két fő csoportjuk a csapadék hatására a kőzetfelszínen vagy a talaj alatt létrejövő oldásformák, jelenségek, illetve a felszínen fojó viz karsztba való beomlása /viznyelő/, abból való távozása /karsztforrás/. A fojó viz fedetlen medre is áthaladhat a karbonátos tömegen /szurdok/.

FELTOLÓDÁS a hegységképző erők hatására a kőzet eltörhet. Összenyomódó területen egyes kőzettömegek felfelé mozdulnak, ~~el~~ Ezek ferde sík mentén csúsznak el /vető/. A Budai-hegység nagybarlangjainak járataiban 30-40° dőlésű lapos ~-i síkok gyakoriak

/4.14. és 5.15. ábra/.

FENSÍK /karsztplató/ környezetéből kiemelkedő, vízszintes kiterjedéséhez képest jelentéktelen függőleges tagoltságú terület.

FENSIK /karsztplató/ környezetéből kiemelkedő, vízszintes kiterjedéséhez képest jelentéktelen függőleges tagoltságú terület, pl. a Bükk-~.

FLINT a --> tűzkő angol neve.

FOG, FOGASCSEPKŐ csepkő zászlók és más vonalas lefojású kiválások szélén ritkán 1-2 cm-es kiemelkedések sora van. Ezek a felületi feszültség miatt hullámokban lefojó víz által létrehozott kristálylépcsők főleg aláhajló zászlók élét diszitik, ~~mi~~ lejtős csepkő lefojásokon néha centiméteres "mikrotetaráták" fejlődnek ki. Ritkán a fogak felső oldalán is kialakul apró vízmedence, igazolva a két kiválás azonos képződését.

FOJOSÓ kényelmesen járható, közel vízszintes aljú barlangjárat. Hossza lényegesen nagyobb a többi méreténél. Mérete a barlang átlagos nagysága szerint néhány méterestől több tíz-~~száz~~ méteresig változhat.

FOJÓTERASZ /terasz/ fojók völgyében a jelenlegi vízszintnél **lényegesen** magassabban /néhány méter-- több száz méterrel/ levő közel vízszintes területek, amik a völgyet követik. Ezek egykori árterek maradványai, amikből a fojó méjebbire vágódott. Az emeletes barlangok felső szintje/i/ ezekhez a teraszokhoz igazod^{nak}~~ik~~ /2.19. ábra/.

FORRÁS a föld alatt áramló víz felszínre lépése. Karbonátos közettömegből --> karsztforrás fakad.

FORRÁSBARLANG ojan patakos barlang, ami csak a forrás felől járható.

FORRÁSKÜRTŐ a barlangüreg kioldódása többnyire a karsztvízszint alatt több méter-- több 10 m méjen történik. Az áramló víz a forrás közelében meredeken felfelé menő járaton tör fel, ami a vízszint méjebbire kerülése után többnyire eltömődik. Nagyon nagy árvíz kilökheti a törmeléket, mint arra a Baradla Alsó-barlangjánál és a Vass Imre-barlangnál volt példa. Hatalmas méretű ~ a --> vauclease/-forrás/.

FORRÁSKVARCIT /gejzirit/ többnyire utóvulkáni működés során gyakran szökőforrásokból felszínre lépő víz SiO₂ anyagú kiválása. A Tihanyi-félszigeten sok ~ kúp található.

FORRÁSMÉSZKŐ /"mésztufa", travertino/ az édesvizi mészkő leggyakoribb fajtája. A karsztforrások vizében levő sok oldott mészsanyag a felszínen kiválik. Ezt gyorsítja a vízben levő sok növény /főleg algák és mohák/ CO_2 -elvonó élettevékenysége. A kiváló anyag bekérgezi a növényeket, amiknek anyaga elkorhad, apró üregek tömegét hagyva meg. Gyakori a gátak, vizesések képződése a forrás utáni szakaszon.

FORRÁSMÉSZKŐ BARLANG /"mésztufa barlang"/ forrásmészkőben kialakult üreg. A gátakról lecsorgó viz az ott élő növények bekérgezésével vagy az összemosódó ágak, levelek miatt üreget zár körül.

FORRÁSMÉSZKŐ GÁT /"mésztufa gát", tetarata/ a felszínre lépő karsztvizből kiváló mészsanyag félköríves alaprajzú, domború gátakat építhet. Szélességük néhány méter, magasságuk méteres nagyságú. Növekedés közben a növényekből álló, függönyszerű homlokrész alatt kisebb /köbméteres/ üregeket zárhat körül.

FORRÁSSZINT /forrásnivó/ a víz felszínre lépésének magassága. A vizet elvezető völgy méjülésével /vagy feltöltődésével/ a ~ is megváltozik. Ez méjebben húzódo járatok kialakulását okozza /emeletes barlang/. A völgy feltöltődésekor az üregben is jelentős hordalékfelhalmozódás történhet.

FORRÓVIZES KIVÁLÁSOK /hidrotermális kiválások/ nagy hőmérsékletű, $90\text{--}375^\circ\text{C}$ közti vizekből képződő ásványok. Általában vulkáni működéshez kötődnek, gyakran érces anyagot is tartalmaznak, és nagyobb méjségben keletkeznek.

FOSSZILIA /latin fossilis = kiásott/ $\rightarrow$ ősmaradvány.

FŐÁG $\rightarrow$ főjázat.

FŐFORMA a barlangüreg szelvényének meghatározó alakja. Mellékformák tagolhatják.

FŐJÁZAT /főág/ a patakos barlangok központi fojosója. Ebbe csatlakoznak a mellékjázatok.

FÖLDALAKTAN /geomorfológia/ a Föld felszínének alakzatait, azok képződését tanulmányozó természettudomány.

FÖLDKÉREG-SZERKEZETTAN /~~geotektonika~~ /tektonika/ a Föld szilárd kérgének mozgásait és az ezáltal keletkező változásokat vizsgáló természettudomány.

FÖLDPIRAMIS laza vagy mállékony üledéktömegben a benne levő nagyobb tömbök védelme alatt a felszíni lepusztulás során több 10 m magas kúpok maradnak vissza. Hasonló módon barlangi agyag-üledékben is keletkezhetnek cm -- dm magas $\sim$ -ok. Ezek nem ~~az~~ azonosak a "sapka" nélküli agyagpiramisokkal.

FÖLDRAJZ /geográfia/ a Föld felszínével, az azon található természetes és mesterséges anyagok és fojamatok elterjedésével foglalkozó tudomány.

FÖLDTAN /geológia/ a Földdel, főleg annak szilárd kérgével, fejlődéstörténetével, az ott lejátszódó, azt alakító fojamatokkal foglalkozó természettudomány.

FŐTE bányászati kifejezés a vágat /üreg/ tetejére.

FŐTEKARR --> mennyezeti oldásformák.

FREATIKUS VIZ /görög/ --> talajviz

FUNGCUNG /kinai fung = csúcs, cung = csoport/ a trópusi karszt-kúpok egyik típusa. A kúpos hegyek alja összeér, mert nincsen felszíni vízfojás, ami az omladékot eltávolítaná. A nagyobb csoportokat fojók veszik körül, a $\sim$ alatt méjebben van a karszt-vízszint /7.4. ábra/.

FUNGLIN /kinai fung = csúcs, lin = erdő/ a trópusi karszton álló magános szigethegy, illetve az ijenekkel telszórt síkság / $\sim$ -síkság/. A tornyok függőleges falúak, bennük lábbarlang található. A többszáz méter magas tornyok aljánál fojóvíz szálítja el az omladékot /illetve feloldja//7.4. ábra/.

FÜGGŐCSEPKŐ /sztalaktit/ a barlangfőtéjéről szabadon lógó, lefelé egyenletesen vékonyodó, közel körszelvényű kiválás. Átmérője néhány centimétertől akár méteresig terjedhet, hossza cm-től több méterig. Színe fehér, sárgás, vöröses szokott lenni. A kőzet réseiben lefelé szivárgó víz elérve az üregbe, leadja CO₂-tartalmának egy részét. Az így túltelítetté vált oldatból a csepp körül mészsanyag válik ki, ~~ami~~ idővel vékony falú szalmacsepkő keletkezik. A főtén levő más rések vize is errefelé jön, és kívülről vastagítja a kiválást. Ha ez nem történik meg, akkor megmarad az eredeti átmérő, a szalmacsepkő. A vízvezető ~~járat~~ cső megmarad a kiválásban, ennek segítségével megkülönböztethető.

FÜLKE --> kőfülke.

GALLÉROSCSEPKŐ ---> csepkő gallér.

GEJZIR /izlandi geysa = vadul áramlani/ --> szökőforrás

GEJZIRIT /kovazsugorék/ --> forráskvarcit

GENETIKA /barlanggenetika/ /görög genesis = eredet, származás/
tehát hibás kifejezés. Amire használják, az barlanggenezis lenne,
de mondjuk inkább magyarul: barlangkeletkezés.

GEOGRÁFIA /görög-latin összetétel, gea = föld, grafia = rajz/
---> földrajz.

GEOLOGIA /görög gea =föld, logosz = tan/ ---> földtan.

GEOLOGUS földtantudós: zöld mezőben fehér ember, kezében kalapács,
hasára üt és mesél /Kriván P./.

GEOMORFOLÓGIA /görög gea = föld, morphé = alak, logosz = tan/
---- földalaktan.

GILISZTAJÁRAT több méter hosszú, de csak kúszva járható, szűk,
gyakran kanyargós, közel vízszintes barlangjárát, kuszoda.
Kialakulása kisméretű oldással vagy feltöltődéssel történt.
Utóbbi esetben tágítható. Ha szálkőben csak ekkora járat van,
akkor 1/ kerülőjárát lehet, esetleg feltöltve, 2/kőzetváltás
van, pl. dolomitba értünk, 3/ fiatal járatszakasz, még nem
volt idő/vagy kicsi a vízhozam/ nagyobb járat oldódására.

GIPSZ /görög gypszosz = kréta/ $\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ képletű ásvány. Leg-
többször fehér vagy átlátszó, jól hasadó üvegfényű kristályok,
mejek sótelepekben vagy vizes oldatokból kiválva találhatóak.
Anhidritből vízfelvétellel is kialakulhat, miközben duzzadási
gipszbarlang keletkezhet. A barlangi gipszkiválások gyakran
a kőzetben levő pirit elbomlása közben keletkező anyagból kris-
tályosodnak ki. Barlangban többnyire centiméter vastag, fehér
kéregget alkotnak, vagy csavarodott centiméteres kristájszálak
csoportjaiként találhatóak. Ritkább a közel méteres hosszúságot
is elérő hatalmas kristálycsoportok keletkezése, ami a József-
hegyi-barlang különlegessége a több deciméter hosszú, rendki-
vül vékony szálak csoportjaival együtt. Agyaglepedékkel bori-
tott felületen csillag alakban néhány centiméteres csoportok
vannak a Pál-völgyi-barlang Gipszes-fojosójában.

GIPSZBARLANG a gipszben képződő üregek az anyag jó oldhatósága miatt nagy kiterjedésű, szűk járatok szövevényéből álló hálózatot alkothatnak. /Optimista-barlang a Podóliai-hátságán/. Különleges üregképződési mód a vízmentes anhidrit átalakulása gipsszé, ami duzzadáson ~-ot hozhat létre.

GIPSZKARSZT a felszínen levő gipszközet lepusztulása során főleg oldással létrejövő üregesedés. Keskeny járatokból álló, szövevényes barlangok alakultak ki a Podóliai-hátságán. Magyarországon felszínen nem, felszínközélen csak Alsótelekes közepében ismert ~~előfordulás~~ gipsz előfordulása.

GLECCSER /latin glacies = jég/ --> jégár.

~~Gleccserbarlang~~
GLECCSERBARLANG, GLECCSERHASDÉK ^{A/} ----> jégbarlang

GLECCSERKAPU a jégár végénél levő nyílás, amin az olvadékvíz felszínre lép, a gleccserbarlang bejárata.

GLECCSERHASADÉK --> jégszakadék

GLECCSERMALOM a gleccserpatak által szállított kőzetdarabok kisebb méjedésben megrekedve állandó mozgásukkal több méter méj, sima falú kürtőt koptatnak a kőzetbe. Cholnoky¹ ezzel a fogammal magyarázta a zombojok keletkezését.

GÖMBFÜLKE, GÖMBÜST a barlang falába, főtéjébe beméjedő, közel szabályos gömböjűségű oldásformák. Mérete néhányszor 10 cm-től több méteresig lehet. Az egyes példányok érintkezési vonala gyakran éles kőzettarék. Egymásba nőve 10 méteres gömbtermet alkothatnak. Méretük a kőzet rétegvastagságától és a kialakuláskori vízsebességtől függ, a néhány centiméteres hullámkagylóktól a többméteres gömbfülkéig. A Buđai-hegység eocén mészkövében levő barlangjaiban a kőzetvastagságnak megfelelően a 20-30 cm-es méret a jellemző, a rétegek irányának megfelelően nyújtott alakkal. A triász vastag mészkőpadokban méteres gömb-süvegek oldódtak ki, nemcsak a bizonyíthatóan melegvizes üregesedés közben /pl. Sátor-kő-pusztai-bg./, hanem a Baradla-barlang !! egyes részein is. Képződésük az oldóképes víz lassú áramlása közben történő örvényéssel történhetett. A kétféle elnevezés használata nem egységes, sőt erősen vitatott.

GÖMBÜST ---> gömbfülke.

GÖRBECEPEKŐ a nem függőleges irányban növő csepkövek egyik csoportja. Egyik típus az erős légmozgás miatt kialakuló elgömbült csepkő, másik a kristájnövekedési okokkal magyarázható heliktit.

GÖRGETEG /kögörgeteg/ fojóviz vagy tengeri hullámozás által lekerekített kőzetdarabok. Méretük több méteres és 50 mm átmérő között van, ha ennél kisebb, akkor már kavics, majd homok a neve.

GRÁNIT méjségi magmás kőzet. Kristájai elég nagyok, szabad szemmel jól elkülöníthetőek. M.o.: Mecsek-hegység egy részén és a Velencei-hegységben található felszinen.

GUANÓ /kecsua nyelvből spanyol közvetítéssel, huanu = trágya/ az állatok, főleg madarak, denevérek ürülékéből felhalmozódó üledék~~xxxxxxx~~. Tengerközeli "madárszigeteken" képződik, de barlangokban is előfordulhat. Átlagos P_2O_5 -tartalma 12%. M.o.: a Pisznice-barlangból és a Sojmári-ördöglukból termeltek ki nagyobb mennyiséget.

GYERTYACSEPKŐ /gyertyatartó/ kisméretű, néhány cm -- 10 cm magas, nem szélesedő, hengeres állócsepkő, ami többnyire fehér színű. Gyakran meredek oldalfalakon áll.

GYÓGYBARLANG egyes üregrendszerek ma még ismeretlen okokból nagyon jó hatást fejtenek ki a légzőszervi betegségek enyhítésére, esetleg teljes gyógyítására. Elsősorban asztmásokat kezelnek a Béke-barlangban és a Kórház-barlangban, az Abaligeti-barlangban. Ujabban megkezdték a Szemlő-hegyi-bg.-ban is a kezeléseket. A ~ jogi eljárással hivatalosan is elismertethető.

GYÖKÉRKARR a talaj alatti karrok egyik típusa. Körszelvényű, cm-dm átmérőjű, hosszú hengeres luk a kőzetben. A fák gyökerei körül nagy tömegben ~~élt~~ levő élőlények és a gyökér által kiválasztott savak hatására kioldódott kanyargós csövek. A talaj lemosódása után kerülnek felszínre.

GYÖKÉRSAVAK a növények gyökere különböző szerves savakat termel, amik segítségével felvehetővé alakítja a tápanyagokat. A karbonátos kőzetek elsődleges oldásában ennek is szerepe van /gyökérkarr/, de a ~ ~~sz~~ kalcium-sói a talajban maradnak. A méjben levő karsztvizben tehát nem a ~ ~~sz~~, hanem a velük kémiaailag egyenértékű CO_2 -mennyiség található meg.

GYÖNGY ---> barlangi gyöngy

GYÜRÖDÉS oldalirányú nyomás hatására létrejövő szerkezetváltozás a földkéregben. Az ~~egyenes~~ eredetileg egyenes üledékrétegek hullámossá nyomódnak; főleg az agyagos lerakódások gyűrődnek könnyen. Nagyobb mélységben a rideg kőzetek /mészkö, dolomit/ is meggyűrődhetnek. Az egyes hullámok mérete milimétertől több kilométerig terjedhet.

GYÜRÖDÉSES BARLANG kőzetgyűrődések felszínre kerülése után a belső, erősebben meghajlott rétegek könnyen kipereghetnek, hejükön kisebb üreg marad /2.2. ábra/.

HARNIS --> vetőtükör

HASADÉK a barlangjáratok egyik típusa. Magas, hosszú, keskeny járat, ami néha a kőzettömegek elválása utáni vízszintes eltávolodásával /szétnyílásával/ keletkezett, többnyire azonban későbbi oldódással tágult.

HASADÉKKARR a felszíni karsztjelenségek közé tartozó, elsődleges oldódással kialakult formák. A kőzet rései mentén beszivárgó víz több méter hosszú és méj, de csak cm -dm széles járatokat old ki, amik a talaj lemosódása után felszínre kerülnek. A repedések hálózata miatt a hasadékok gyakran rácskarrt hoznak létre.

HEGYITEJ /hegyiliszt, mézskrém, montmilch/ fehér, kenhető, gyakran vattaszerűen szálas, víztartalmú CaCO_3 kiválás. Hideg területeken gyakori, ahol a mészanyag lublinit ásványként válik ki. Ez a kiválás néhány centiméteres bevonatot alkot a Földvári-barlang csepkömedencéiben.

HEJBEN KELETKEZETT KITÖLTÉS /autochton kitöltés/ a barlangi ~~anyag~~ anyagok azon csoportja, ami képződési hején maradt, legfeljebb lehullott /omladék/. Leggyakoribbak a kiválások.

HELIKTIT /görbecsepkő, excentrikus képződmények/ a levegőben, de a gravitációs iránytól eltérően fejlődő kalcitkiválások összefoglaló neve. Felfelé vagy ferdén, néha elágazóan növekvő kiválások. Hosszuk néhány centimétertől 10 cm-ig terjed, átmérőjük néhány milimétertől centiméteresig. Általában csoportosan fordulnak elő, akár több 10 m^2 falfelületet is beborítva. Gyakori, hogy kőzetrések mentén vagy függőcsepkövek oldalán sorban hejezkednek el. Színük fehér, sárga vagy barnás szokott lenni, többnyire áttetszőek. A nagyon lassan szivárgó víz nem cseppen le, így lehetőség van a kiválás kristájszerkezeti irányok által meghatározott növekedésére. Részletesen Cser F. írt a Karszt és barlangban róluk, 1967, 21-28. oldal.

HÉVFORRÁS a terület éves átlaghőmérsékleténél legalább 4°C -kal melegebb forrás. A felmelegedés oka lehet vulkáni hatás, vagy nagy mélységbe süjvedt kőzettömegeken való áthaladás. A forrászónában összekeveredve hideg karsztvízzel keveredési oldás lép fel, ami hévizes barlangok kialakulásához vezet. M.o.: minden nagy karbonátos hegytömegünk szélén van ~.

HORDALÉK fojóvíz által szállított szilárd anyag. A patakos barlangok járatainak kitöltésében fontos.

HÓLIFT a hévizes barlangok kialakulásánál fontos elv. Lényege, hogy a nagyobb mélységben /több száz--több ezer méter/ levő karsztvíz a Föld belső hőjétől felmelegedve felfelé áramlik, míg hejére oldalirányból hidegebb /tehát nagyobb fajsúlyú/víz kerül /2.25. ábra/. Jelenlegi ismereteink szerint a hazai karsztos hegytömegek szélén fakadó hévforrások vízáramlását ez okozza.

HULLÁMKAGYLÓ /scallops//kanálkarr, ujjbegykarr/ kanál-benyomat alakú, csoportosan előforduló oldásforma. Hosszirányban megnyúlt ovális beméjedés, az egyik oldalon kissé meredekebb. Hossztengelyük az áramlásnak megfelelően irányított. Méretük néhány centimétertől néhány deciméterig terjed, nagyságukból következtetni lehet az áramlás sebességére.

HULLÁMVERTE KARR tengerpartok /ritkán nagyobb tavak/ meredek, karbonátkőzetből álló partjain a felcsapódó hullámok oldó hatására létrejövő erősen tagolt felület. A kőzet rései erősen beméjednek, és a tömör kőzetrészekben lejtésirányba futó mm-cm mélységű és szélességű oldásbarázdák tömege található. Főleg oldódással keletkeznek, ellentétben az abrázió koptatásos hatásával.

HUZATBORSÓKÓ néhány milimétertől 1-2 cm-ig terjedő méretű gömböjű mészkiválások a barlang falán, főleg a járatfal kiugró részein. Alakjuk és egyéb tulajdonságaik azonosak a borsókével, de másként képződtek. Az állandó légmozgás által sodort túltelített páracseppek a falhoz ütődve lerakják oldott anyagukat. Ez okozza, hogy a kiugró részekben lényegesen nagyobbak lesznek a gömbök, mint néhány centiméterrel beljebb. Egyúttal ez a leglényegesebb elkülönítési lehetőség a /hévizes/ borsókótól. Részletesen Rónaki L. /1980/ Karszt és barlang/II 103-104.

HUZATHELIKTIT az áramló barlangi levegő lebegő apró vízcseppjeiből képződő 1-2 mm átmérőjű, centiméteres hosszúságú kristálytűk. Előfordulásuk csak néhány barlang egyes részein ~~van~~ jellemző.

INAKTIV BARLANG szárazzá vált egykori patakos barlang. A víz jelenleg a forrászint csökkenése miatt az alsóbarlangban folyik, csak nagy áradáskor emelkedik fel ebbe a járatba. Az emeletes barlang felső szintje.

INGÓKŐ a kőzet lepusztolása során keletkező, bizonytalan hejzeturű több méteres--több tíz méteres kőtömb. Gyakori a száraz éghajlaton egyes kőzeteknél. Alatta kisebb üreg is lehet. A mészkőterületeken karrasztal a nevük.

ISZAP homoknál kisebb szemcsékből álló laza vízi üledék. A 0,02--0,002 mm átmérőjű szemcsék anyaga megegyezik a homokéval. Nedvesen higan fojós, ami megszáradva összeáll és könnyen cementálódik. A barlangi vízfojások medrében nagy mennyiségben halmozódhat fel.

JÁRAT --> barlangjárat

JÁRATPROFIL /francia profil = arcél, az arc oldalnézete/ ---> szelvény.

JÉG a víz szilárd halmazállapotú, kristályos formája. Nagyobb tömegű felhalmozódásában olvadási üregek keletkezhetnek /jégbarlang/. Egyes barlangok hidegzónájában jégképződmények alakulhatnak ki. Ha ez nyáron sem olvad el, jegesbarlangnak hívják.

JÉGÁR /gleccser/ eljegesedett területeken a hóból átkristályosuló jég lassú mozgással csúszik lefelé. Eközben repedések, hasadékok keletkeznek benne, amik néhány nap vagy hét múlva záródnak. Ezeken a nyílásokon /is/ a felszínen megolvadt víz befojlik a ~ aljára, ahol önálló fojópályaként halad a kioltvasztott alagutakban. Hegyvidéki ~-nál a gleccserkapun lép ki a felszínre. Sarki területek jégtakarója /belföldi jég/ ugyancsak lassú mozgással halad a tenger felé /Antarktisz, Grönland/.

JÉGBARLANG a nagy kiterjedésű jégtömegek /gleccser, sarki jégtakaró/ alatt kialakuló vizfojások alagútja. A jégkorszakban kiterjedt jégtakaró alatt többszáz km hosszú /!/ fojómedrek hordalékát ismerik.

"JÉGCSEPKŐ" --> jégképződmények

JEGES BARLANG^{ok}ban üregrendszer, ahol az év nagy részében természetes úton képződött jégképződmények, jég anyagú kitöltés található. Üreg alakulhat ki a felszíni jégtömegekben /gleccser, jégtakaró/, ezt jégbarlangnak nevezik.

JÉGKARSZT /permafrost/ ---> örökfagy-karszt

JÉGKÉPZŐDMÉNYEK /"jégcsepkő"/ télen egyes barlangok hidegzónájában vagy bejárati részén a szivárgó vizből megfagyó, függő- és állócsepkő alakú képződmények, vagy falon lecsorgó jégzuhatagok.

JÉGKORSZAK/OK/ a Föld éghajlatának -- ma még nem tisztázott okok miatt történő -- általános lehűlése, ami miatt a sarkvidékeken összefüggő jégtakaró alakul ki. A jelenlegi ~ kb. 2 millió éve kezdődött. Hidegebb és melegebb szakaszaiban a csapadék mennyisége is erősen változott, ez vezetett a völgyek szakaszos méjüléséhez, ami azután az emeletes barlangok létrejöttét okozta.

JÉGKÖRNYÉKI FELSZINALAKZATOK /perigl^aciális/ a jégtakaró körüli, jégmentes területen lezajló formák eredményei. A sarkvidéki fahatáron túl illetve a magashegyi erdőhatár felett található. A felszín alakításában a kifagyásnak és a sok nedvességnek van nagy jelentősége az állandó alacsony hőmérséklet mellett.

JÉGSZAKADÉK /gleccserhasadék/ a jégár mozgása során keletkező, rövid ideig /napokig -- hetekig/ nyitott mély repedések.

JUVENILIS VIZ az a vízféle, ami a víz körforgásában még nem vett részt, hanem a magma kihűlése során szabaddá válva most először lép a földfelszínre.

KALCIFIKÁLÓDÁS ---> elmeszesedés.

KALCIT /mészpát/ a CaCO_3 leggyakoribb, stabil módosulata. Kristájai átlátszóak, fehérek, esetleg sárgások. Üregekben több centiméteres fentnőtt kristájit farkasfognak nevezik. A mészkő apró, néhány miliméteres vagy kisebb, szerves kiválasztású kristájkák tömegéből áll. A barlangi kiválások többsége is $\sim$ anyagú. A márvány nagy nyomáson átkristájosodott, nagyobb, egyenletes szemcseméretű $\sim$ kristájokból áll.

KALCITHÁRTYA ---> kalcitlemez.

KALCITLEMEZ /barlangi tutaj, kalcitbreccsa, kalcithártya, keksz, lemezes kalcit/ egyes barlangokban tömegesen felhalmozódott mm-- cm vastag, tenyérynyi lapokat találni az aljzaton és a falak kiugró részein. Ezek a fehér, sárgás kiválások egy nagyon vékony központi hártya**ból** /---> barlangi tutaj/ és erre merőlegesen kivált kalcitkristájok tömegéből állnak /4.27. ábra/. Melegvizes eredetű barlangokban gyakoriak, de ritkán hidegvizes medencékben is előfordulnak. Legközismertebbek a Szemlő-hegyi-barlang $\sim$ -ei. Képződésük a túltelített állóviz felszínén kiváló mészhártyával kezdődik, ami összetörve a tó aljára lebeg le vagy a falon fentakad. Ezután lassan vastagodva összenő a többivel.

KALCITSZIVACS rendkívül lukacsos kalcitkiválás, aminek miliméter vastag rostjai több 10 cm hosszúak, egymással párhuzamosak és érintkezési hejeiken összenőttek. Fehér színű, de agyag sárgára vagy vörösre ~~színezhető~~ szennyezheti. Kézben könnyen szétmorzsolódik. A rostok többnyire függőlegesen, vagy a falra merőlegesen állnak. Nagy mennyiség van a Bátori-barlangban, ahol "északi fény" a neve. Képződésére sok feltevés már nem vált be. Annyi bizonyos, hogy vízben /esetleg közvetlenül vízszint felett/, a forrás közelében, de még a barlangon belül vált ki.

KALCITTELÉR kalcitkristájokból álló ---> telér.

KALCIUM-HIDROKARBONÁT a karsztos oldás legfontosabb **vagyülete**. A CaCO_3 szénsavas víz hatására több lépésben $\text{Ca}/\text{HCO}_3/2^-$ tá alakul, és így oldott állapotban távozik a forráson át.

KALCIUM-KARBONÁT a szénsavas mész kémiai neve, CaCO_3 . Leggyakoribb természetes előfordulása kalcit ásványként a mészkőben található.

KAMENICA ---> lánnyomkarr

KANÁLKARR -----> hullámkagyló

KANNELURA /latin, a görög és római oszlopokon hosszában futó vágásdiszítés/ karsztos értelemben ---> oldásbarázda.

KANYON /spanyol *cañon* = cső, csatorna/ száraz fensikokba mé-
jen bevágódott, meredek sziklásfalú fojóvölgy./Legismertebb a
Grand *cañon* Arizonában, USA./ Szűk, magas patakos barlangjáratra
is alkalmazzák.

KARÁCSONYFA fél métertől néhány méter magasságig terjedő,
meredek oldalú kúpos barlangi kiválástípus. A kalcitlemezek
felhalmozódásából jön létre. A barlangi tó felszínén úszó kal-
cithártyát ~~víz~~ egy állandó vízcsepegés mindig azonos hejen
töri össze, aminek darabkái lassan kúpot alkotva halmozódnak
fel a vízfelületen. M.o.: Szemlő- és József-hegyi-barlangban.

KARÁCSONYFA-SZELVÉNY keskeny patakos barlangjáratokban egymás-
sal szemben azonos magasságban és mérettel vízszintes beméje-
dések húzódnak, amik a keresztmetszést "karácsonyfa" alakúvá
teszik. Jakucs L. szerint ez a víznyelő időszakos eltömődése
miatt keletkezik. Szenthe I./1984/ viszont egymás fölött húzó-
dó oldásos színlővájúknak tartja a beméjedéseket. Lényeges el-
különíteni a patak meanderezése miatt mindig csak egyik oldalon
kialakuló beméjedésektől.

KARBONÁT/OK/ a szénsav szabájos sói. A mi számunkra legfonto-
sabb a kalcium-karbonát / CaCO_3 / kalcit, aragonit, lublinit kris-
táformában és a kalcium-magnézium-karbonát ($\text{CaMg}/\text{CO}_3/2$ dolo-
mit)kristájként.

KARBONÁTKÖZET a főleg karbonátos ásványokból álló kőzetek.
Leggyakoribb a mészkő és a dolomit, valamint a márga.

KARFIOL /olasz eredetű, ami németből került a magyarba, = kel-
virág/ hévizes barlangok rendkívül lassú vízáramlású részein
a borsókó hejett kb. 5-20 cm-es tömör, félgömbös, birkagyapjú-
ra vagy méginkább karfiolra emlékeztető kiválások keletkez-
nek. Az egész fal felületet összefüggően, vagy csak a méteres
beméjedések felszínét beborítják. Színe legtöbbször fehér,
ritkán kissé sárga. Legnagyobb előfordulása nálunk a Szemlő-
-hegyi-barlang Kuszodája. A Megalodus-barlang kiválásai az erő-
sen hasonlító felhőkalcit kiválások.

KARR /német = / a vízben, szénsavban jól oldódó kőzetek felszínén kialakuló centiméteres nagyságrendű oldásformák összefoglaló neve. Gyakoriak a lejtésirányban levő oldásbarázdák /kannelura/, a közel vízszintes felületeken lábnyomkarrok /kamenica/ képződnek. Növényzettel borított területen talaj alatti ~-ok alakulnak ki.

KARR ASZTAL egymáson települő, különböző állékonyságú kőzetek lepusztulása során keletkező forma. A gyorsabban pusztuló rétegek eltávolítása során a fölötte levő, kevésbé málló tömbök hejben maradnak, vízszintes "asztallapot" alakítva ki az egyre keskenyedő "nyak" fölött. Ezek a több méteres ingókövek vagy kőgombák azután idővel eldőlnek.

KARR BARÁZDA ---> oldásbarázda

KARR BORDA az oldásbarázdák közti éles kiemelkedés. Hossza több méter is lehet, magassága cm--dm nagyságú. A még nagyobbakat karr gerincnek nevezik.

KARR CSIPKE erősen tagolt élű karr borda, karr gerinc. /?????/

KARR GERINC erős lepusztulás miatt /pl. trópusi területen/ nagyméretűre növekedett karr borda.

KARR HASADÉK hideg területeken /pl. magashegység/, ahol a kevés talaj nem tölti ki a mélyedéseket, a kőzet repedései mentén több méter méj, de csak deciméter széles, több 10 m hosszú nyílások oldódnak.

KARR HÁT nem éles, hanem szélesebb, lapos karr gerinc.

KARR MEANDER kanyargósra oldott karr hasadék. Ott alakulhat ki, ahol a csapadékvíz oldalirányban is áramlik.

KARR MEZŐ ---> ördögszántás

KARR TŰSKE hegyesre oldódott karr gerinc, karr borda.

KARSZT /indoeurópai ~~szóból,~~ a "karra" = kő szóból. Trieszt vidékén "kras" = kopár, köves/ karbonátos kőzetekből álló hegytömeg. Jellemző formaelemei vannak, aminek oka az, hogy a lepusztulás nem a felszíni ~~sz~~ anyagelszállítással történik, hanem felszín alatt, főleg oldott állapotban.

KARSZTFENSIK /planina/ ---> fensik.

KARSZTFORRÁS a karsztviz felszínre lépési heje. Vizhozama és vegyi összetétele sokszor rendkívül rövid idő alatt erősen megváltozik.

KARSZTHIDROGRÁFIA ---> karsztvizrajz.

KARSZTHIDROLÓGIA /= karsztviztan/ --> karsztvizrajz.

KARSZTIDEGEN nemkarsztos területről származó, a karbonátos területre került anyag, pl. patakhordalék.

KARSZTJELENSÉGEK karbonátos és sókőzeteken jellemzően előforduló felszíni és felszín alatti formakincs. Tágabb értelemben Jakucs L. ide sorolja a kőzetek vegyi lepusztulásának jelenségeit is. Kialakulásában és fejlődésében döntő szerepe a /szénsavas/ csapadékviznek van.

KARSZTMASSZIVUM felszíniileg egyszerű, földrajzilag és földtanilag jól körülhatárolható karbonátos hegytömeg, többnyire önálló vízhálózáttal /a felszín alatt/.

KARSZTOS FORMÁK --> felszíni karsztjelenségek.

KARSZTOSODÁS a karbonátos kőzetek lepusztulási folyamata. Leglényegesebb hatótényező a csapadék okozta oldódás, aminek hatására karsztjelenségek keletkeznek. A feloldott anyag a kőzet belsejében haladva távozik el.

KARSZTPEREM karbonátos kőzettömeg érintkezési vonala vízzáró kőzetekkel. A lepusztulási folyamatok különböző sebessége miatt a karsztos tömeg kiemelkedik környezetéből, ezért a ~határozott letörést jelent a vízzáró kőzetek felé.

KARSZTSIKSÁG ???

KARSZTSÜJJEDÉK tektonikus eredetű beszakadás karbonátos területen, ami általában egyenes felületűvé töltődött fel /polje/.

KARSZTUTCA /völgydolina/ több kilométer hosszú, de csak néhány tíz-ezáz méter széles zárt szurdok, ami a karsztvízszint méjebbire kerülése miatt szárazzá vált. /???/

KARSZTVIDÉK vízben oldódó kőzetekből felépülő földrajzi tájegység, jellegzetes formakincessel pl. Aggteleki-~ .

KARSZTVIZ a karbonátos kőzettömegben levő viz. Oda a felszíni csapadékból beszivárgással vagy víznyelőn át jut be. ~~xxx~~ ~~xxxxxxx~~ Ritkán nagyobb mélységekből vulkáni kőzetekből is érkezhethet. A víz eltávozása karsztforráson át történik. Fizikai jellemzői és vegyi összetétele jellegzetesen eltér a többi viztípustól, és a vízmozgás sebességének függvényében erősen változó.

KARSZTVIZ-FELSZIN a karbonátos kőzettömegben levő összefüggő víztömeg felszíne. ~ csak légterés üregben látható, míg a ---> karsztvízszint a vízzel /elméletileg/ teljesen kitöltött és a levegős kőzetrések, pórusok elválasztó felülete.

KARSZTVIZRAJZ /karszthidrográfia/ a karbonátos kőzettömegben levő víz mozgásával foglalkozó természettudomány.

KARSZTVIZRENDSZER egy karsztforrás vízjáratainak és vízgyűjtő területeinek összessége. A felszín alatti áramlások felderítése általában összefüggésvizsgálatokkal /viznyomjelzés/ történhet, míg a felszíni vízgyűjtő terület lehatárolása a domborzat segítségével. A forrásban a méjkarsztból érkező víz is felszínre léphet, ezt a víz fizikai és kémiai vizsgálatával lehet eldönteni./A víz általában melegebb ebben az esetben./

KARSZTVIZSZINT /karsztvíztükör/ a karbonátos kőzettömeg alsóbb részében vízzel kitöltött rések, üreges és a magasabban levő, részben légterés részek elválasztó felülete. A karsztforrás felé lejt, és magassága erősen ingadozik az éves csapadékbeszivárgásnak megfelelően. / A Bükk-hegységben levő Pénz-pataki-víznyelőben 70 m évi ingadozást is mértek. A magashegységekben ennél sokkal nagyobb is gyakori./

KARSZTZSÁK kiválásokkal és üledékekkel teljesen kitöltött néhány méteres egykori üreg. Legtöbbször a felszín laposodása során felnyílt barlang maradványa, ami értékes ismereteket adhat a kitöltődés idejére és az akkori környezetre is.

KASZKÁD /francia cascade = lépcsős vizesés/ barlangi értelemben a -> csepkő gátak vizesés-rendszereit nevezik így a franciás műveltség fitoktatása céljából.

KATAVOTRA /görög Katavotrah-hegység után/ olyan időszakos víznyelő, ami a terület karsztvízszintjének megemelkedése esetén karsztforrásként működik. /A Bükk-hegység Forrás-völgyének közepén táján néhány éve még működött egy. Majoros Zs. közlése/

KAVERNA /latin caverna = üreg, luk/ üreg.

KAVICS a kőzetek lepusztulása során a vízi szállítással kapcsolatban, általában gömbölyded kőzetdarabok, melyeknek átmérője 2-50 mm között van. Nagyobb a görgeteg, kisebb a homok.

KAVICSKŐ /konglomerátum/ ritkán használt magyar neve a konglomerátumnak. Cementálódott kavicsfelhalmozódás, általában a homokkővel azonos képződési feltételekkel és megjelenéssel, tulajdonságokkal.

KAVICSOS HOMOK /sóder/ görgetve szállított fojóvízi hordalék, amiben a kavics és homok aránya közel azonos. Egyes patakos barlangokban is előfordul, mint felszínről behordott kitöltőanyag.

KEX /angol → német; lapos, formákba szaggatott száraz teasütemény. IDE./ alakhasználat miatt a -->kalcitlemez neve az Esztramos-hegy barlangjaiban.

KÉPZŐDMÉNY általában a barlangi kiválások, ritkán más anyagfelhalmozódások összefoglaló neve.

KÉREG, KÉRGEZŐDÉS valamilyen felületet vékonyan bevonó anyagfelhalmozódás. Barlangokban leggyakoribb a csepőkőkéreg.

KEVEREDÉSI OLDÓDÁS /keveredési korrózió/ különböző összetételű vagy hőmérsékletű, telített karsztvizek áramlásuk során összekeveredve újra oldóképessé válnak. A karsztbarlangok kialakulásában ez a legfontosabb üregképző folyamat.

KIGÖZÖLGÉS a barlangi levegő felszínre áramlása hideg időben a pára kiválás miatt láthatóvá válik. Ez az ismeretlen üregek felkutatásánál lényeges, de figyelembe kell venni, hogy lejtőtörmelék, régi bányameddő is okozhatja. Vulkáni utóműködés gázkiáramlása /exhaláció/ a hazai karsztterületekre nem jellemző.

KIOLDÓDÁS oldószer /többnyire víz vagy szén-sav/ hatására egyes kőzetek, ásványi anyagok oldott állapotban eltávoznak. A barlangképződés kezdeti állapotában a kőzetrések tágulása csak így történhet.

KIPREPARÁLÓDÁS a kioldódás során létrejövő jelenség. A kőzetben levő valamijen darab körül a mészkövet alkotó kristályok jobban oldódnak. Ezt okozhatja az illető anyag kisebb oldékonysága /pl. tűzkő gumóknál/, illetve nagyobb szemcsemérete /pl. kalcittelér, űsmeradvány/. A ~ eredményeként az anyag az üregbe benyúlóan hejben marad, majd a kőzet további oldódása során végül lehullik.

KITAKARÓDÓ KARSZT az ojan karbonátos kőzettömeg, ami vízzáró üledékkel volt borítva /fedett karszt volt/, de ez jelenleg lehordódik róla, így a karbonátos kőzet a régi felszíni formáival ismét felszínre kerül. /Pl. Bakony-hegység egyes részei, Veress M. vizsgálatai./

KITÖLTÉS a barlang üregében levő minden anyag. Lehet gáz, cseppfolyás vagy szilárd halmazállapotú, lehet hejben keletkezett vagy behordott, éthalmazott. Részletesen a 3. fejezetben.

KITÖLTŐDÉS a barlang üregének megszűnési folyamata, az abba bejutó és ott felhalmozódó szilárd anyagok miatt.

KIVÁLÁS oldott állapotban érkező anyagok szilárd halmazállapotban történő kicsapódása a barlangokban. Leggyakoribb a cseppkőként kiváló CaCO_3 .

KLIMA /görög = éghajlat/ --> éghajlat.

KOLLAPSZUS /latin, collapse = összeomlás/ --> beomlásos törmelék.

KONDENZÁCIÓ /latin = összesűrités/ --> páralecsapódás.

KONGLOMERÁTUM /latin, conglomerare = összegyűrni, összetekerni/ --> kavicskő.

KONKRÉCIÓ /latin, concretio = összecsepmósodás/ a kőzeteken átszivárgó oldatokból egyes kristályosodási központok körül kiváló, a beágyazó kőzettől eltérő összetételű képződmény. A kristályosodás általában koncentrikus vagy sugaras, ezért a ~ rendszerint gömböjded alakú. UMA

KOPROLIT /görög, koprosz = hulladék, szemét/ őssállatok megkövesedett ürüléke, ürülékkő.

KOPIATÁS /erózió/ mozgó közeg által szállított szilárd anyagok által kifejtett lepusztulási folyamat. Legjelentősebb a fojó viz által történő ~. A hullámzó viz /tengerpart/ hatására mozgó szemcsék a parton ~~abr~~abráziót végeznek, a jég mozgása során /gleccser/ exaráció történik. A szél által fújt szemcsék hatásának korrázió a neve /NEM korrózió/.

KOPIATÁSOS BARLANG /eróziós bg./, ~~KOPIATÁSOS FÜLKÉ~~ a viz által mozgatott hordalékszemcsék fizikai hatására létrejövő üreg. Egyértelműen ~-ok a magmás kőzetekben létrejövő tengerparti abráziós barlangok. Nagyesésű, sziklás mederben fojó vizek gyakran kisebb, néhány méter- néhány tíz méter nagyságú kopiatásos fülkéket véshetnek a kőzetbe. A karbonátos kőzetekben levő patakos barlangokban az esetleg beszállított keményebb szemcsék /homok, kavics/ üregtágító hatása -- elsősorban az ilyen barlangok formakincsé alapján -- jelentéktelen.

KOPIATOTSÁG a kőzetszemcsék szállítása közben egymáshoz vagy más szilárd felülethez érve kopnak. Először a sarkok, élek töredeznek le, majd az anyagtól függően egyre gömböjübbé válik a szemcse. A ~ mértékének vizsgálatával következtetni lehet a szállítás távolságára, illetve annak módjára is /szél, viz, jég/.

KORALLBARLANG a telepalkotó korallak "ágainak" növekedése közben kisebb-nagyobb üregek záródnak közre. Ez azonban rövidesen kitöltődik felaprózódott vázdarabokkal, mészsizappal, így a kőzetté vált anyagban már nem marad meg nyílt üregként.

KORRÁZIÓ /latin, corradere = összekaparni/ szélmarás, homok-súrolás, a szél által szállított /főleg homok-/szemcsék kopatató hatása a kőzetfelületeken. Főleg száraz területeken /pl. sivatagban/ jelentős. Nagyobb sziklaereszeket is létrehozhat. NEM azonos a korrózióval, a vegyi mállással.

KORRODÁL valamej anyagot vegyi folyamatokkal /korrózióval/ átalakít, tönkretesz.

KORRÓZIÓ /latin, corradere = szétrágni/ kémiai folyamatok hatására létrejövő --> mállás kőzeteken vagy más anyagokon.

KORRÓZIÓS FÜLKE a barlangi oldásformák egyik csoportja. Deciméter nagyságú, többnyire csoportosan előforduló beméjedések a barlang falán. Általában kör vagy ellipszis szelvényűek, felületük sima, de a kőzetben előforduló nagyobb ősmaradványok vagy telérek kiemelkednek a falból. Nagyon gyakoriak a Budai-hegység eocén mészkövében kialakult üregrendszerekben. 20-50 cm nagyságúak, az apró ujjbegy-karr -- hullémkagyló /kenél-karr/ -- -- gömbfülke elnevezésű formák között fojamatos átmenet van. Az áramló, oldóképes fojadékban a szilárd felület egyenetlenségei miatt /is/ örvénylések alakulnak ki, amik beméjedéseket oldanak a kőzetbe.

KOVA SiO_2 anyagú kőzet, ami általában üledékes kőzetekben alkot rétegeket vagy gumókat /tűzkő/. Anyagát egyes tengeri élőlények vázának felhalmozódása hozza létre. A karbonátos kőzetekből kipreparálódik, mert gyakorlatilag oldhatatlan szénsavban.

KOVAGUMÓ kova anyagú gömböjded darabok főleg karbonátos kőzetekben. Méretük néhány centimétertől 20-30 cm-ig terjed.

KOVÁSODÁS /szilifikáció/ vegyi fojamat, amikor egy kőzetet utólag kovasav / SiO_2 / itat át. A Budai-hegység egyes barlangjaiban 10-200 cm széles telérek ~~XXXX~~ formájában gyakori, leginkább a Pál-völgyi- és a Mátyás-hegyi-barlangra jellemző.

KŐFÜLKE /fülke/népi elnevezés a néhány méteres, sziklafalban levő üregekre. Jelenleg többségüket barlangroncsnak tartják. Kitöltésük gyakran jelentős régészeti anyagot tartalmaz. A nagyobb méretűeket kőistállónak, kőudvarnak nevezi a népnyelv, a kisebbeket kőodúnak hívják.

KŐGOMBA ---→ karrasztal.

KŐGÖRGETEG --→ görgeteg.

KŐGYERTYA tágabb értelemben az állócsepkövek neve, szűkebb értelemben a --→ gyertyacsepkő.

KŐLUK kisebb barlang népi elnevezése /Likas-kő/.

KŐODU kisebb barlang népi elnevezése /Odvas-kő/. ---→ odú.

KŐTÖRKELEK koptatatlan kőzetdarabok összefoglaló neve. Az egyes szemcsék mérete nagyon változó, mm-cm-től /->murva/ több méterig terjedhet. Barlangban általában omlással keletkezik /---> omladék/.

KŐUDVAR, KŐPAJTA népi elnevezés az oldalról /is/ megközelíthető, néhányszor 10 m² alapterületű beszakadásokra vagy barlangtermekre /Bükk-hg.: Udvar-kő, Istálló-kő/. Eredete beszakadás, barlangroncs, esetleg más lehet. Nyitottsága miatt régészeti anyag is szokott lenni a kitöltésében.

KÖVÜLET --> ősmaradvány.

KÖZET a Föld szilárd kérgét felépítő nagyobb anyagtömeg, amiben a vegyi és ásványos összetétel, az ásványok alakja, mérete és illeszkedésmódja jellemző. Az ásványok határozott társulása. /Nem ásványos kőzet a kőszén./ Általában több ásványfaj határozott társulásai, de pl. a mészkő csak egyféle ásványból /kalcit/ épül fel. Csoportosításuk az 1.10. fejezetben van.

KÖZETHASADÉK /diaklázis/ a hegymozgások hatására létrejött párhuzamos falú, általában sík felületű nyílás a kőzetben. Hossza és magassága több száz méter is lehet, míg szélessége csak cm - dm - néhány méter nagyságú. /A kőzetréssel ellentétben a felületek között nyitott rés van./

KÖZETLISZT a kőzeteknek ásványszemcsék méretére történő felszíni aprózódásakor keletkező anyag, melynek szemcséi 0,1-0,02 mm átmérőjűek. Kis mértékben vízi aprózódáskor is keletkezik.

KÖZETRÉS /litoklázis/ kőzettömegben levő, az üledékrétegektől eltérő, közelítőleg sík felület. Kiterjedése esetleg több ezer négyzetméter lehet, a kőzet fojamatossága megszakad, de látható elmozdulás nem történt. Keletkezése főleg a hegységképző erők hatására történik, de okozhatja a felszíni hőingadozás, és a magmás kőzetek lehűlése közben is létrejöhet.

KÖZETTAN /petrológia/ a kőzetek összetételével, képződésével és előfordulásával foglalkozó természettudomány.

KÖZETTÉ VÁLÁS /diagenezis/ az a vegyi és fizikai fojamat, ami során a felhalmozódott üledékből szilárd kőzet lesz.

KRISTÁJ /görög, krysztallosz = jég, kristáj/ a szervesetlen szilárd anyagok leggyakoribb megjelenési formája. Sikokkal határolt, többlapú szabályos test, amejt a felépítő atomok, ionok vagy molekulák belső, térbelileg ismétlődő szabályos elrendezése ~~jellemző~~/térreács/ jellemez.

KRISTÁJPINCE a kőzettel egyidőben keletkezett üreg, aminek falát fentnőtt kristályok borítják, és mérete lehetővé teszi a belébújást. Egyes magmás kőzetek megszilárdulásakor a bennük levő gázok nagyobb /néhány méter átmérőjű/ buborékok formájában ürget alkot^{nak}. Ennek falát a kihülés közben, illetve a későbbi évezredek-évmilliók során különböző oldatokból kiváló kristályok beborítják. Mivel természetes kivezető nyílása nincs, csak a kőzet lepusztulása során, vagy mesterséges létesítmények /alagút, kőfejtő, stb./ készítésekor találják meg.

KULCSLUK-SZELVÉNY patakos barlangokban néhol előforduló jellegzetes alakú járatszelvény. A felső részén több méter átmérőjű, közel kör~~es~~ metszetű fojosó aljából lényegesen keskenyebb, méj vízvezető árok nyúlik le. Képződése Szenthe I./1984/ szerint: a vízszint alatti üregoldódás kialakítja a kör /esetleg ellipszis/ szelvényű csőjáratot, majd a karsztvízszint süljedésével az üreg légteressé válik, a víz egyre jobban méjiti a medrét, most már csak lefelé.

KUPKARSZT /mogote/ a trópusi karsztosodás során keletkező jellegzetes felszíni forma; meredek lejtőkkel határolt több száz méter magas kőzetkúp, Függőleges falú "testvére" a --> toronykarszt. ~~aljánál többnyire törmelékfelhalmozódással.~~

KUSZODA a barlang szűkebb, alacsony és keskeny, csak kúszva járható szakasza. Kialakulhat kisebb méretű oldódással vagy utólagos feltöltődéssel; általában mindkét tényező jelen van.

KÜRTŐ, KÜRTŐSOR felfelé nyúló /közel/ függőleges járat, aminek ~~szelvénye~~ vízszintesen egymásra merőleges méretei nem térnek el lényegesen. /Ha nagy az eltérés, akkor inkább hasadék a neve./ Magassága néhány métertől több 10 /-100/ méterig terjedhet. Felső vége más járatba ~~csatlakozhat~~ /összekötő kürtő/ vagy záródhat /vakkürtő/. Ha a vízszintes

barlangjáratban egymás után több kürtő nyúlik fel, kürtősorról beszélünk. Ugyanigy hívják azonban az egymás fölött levő, kisebb vízszintes szakaszokkal tagolt járatcsoportokat is /--> zsomboj/. A kürtők, különösen a vakkürtők oldódással kialakult formák, amikben az omlások esetleg kisebb átalakításokat végeztek.

KÜRTŐVÁJU, KÜRTŐGARAT a barlangroncsok egyik típusa, hasonló a zsombojkúthoz. "Az egészen felnyíló, teljesen lepusztult, külső oldalú zsombojok ...kürtőiből alakulnak ki ez úgynevezett ~, ~ , amejket jelenleg többnyire kőfojások használnak, s alsó végükhöz tetemes törmelékkúp csatlakozik." /Hevesi A.1986/

KVARC /német, = / a SiO_2 anyag kőzetekben leggyakoribb ásványának neve. Nagy keménysége és vegyi ellenállóképessége miatt a lepusztulás során a törmelékben egyre jobban feldúsul, a homok anyagának többségét már ez alkotja. Barlangokban behordott kitöltésként jelentős lehet. Karbonátos kőzetekben általában --> kovagumóként fordul elő.

LÁBBARLANG trópusi területeken a toronykarsztok alján kialakult néhány méter magas és széles üregek, mejek a karbonáttömeg belseje felé lejtnek. Elágazhat, de csak néhányszor 10 m hosszú. A vége keskeny járatokká ágazik szét, gyakran kisebb tóval. A felszíni sík terület vizei áradáskor a ~-okon át jutnak be a karsztba.

LÁBNYOM-KARR /madáritató, kamenica/ kopár karsztkőzeten, elsősorban magashegységekben gyakori beméjedő oldásforma. Általában 10-100 cm átmérőjű, szabálytalan alakú, 10-20 cm méj, viszonylag sima aljú medence. Falai meredek, kissé beöblösödők.

A vízszintes kőzetszínen kisebb méjedés alakul ki, amiben megáll a víz, és algák, baktériumok szaporodnak el benne. Ezek savtermelésükkel erősítik a beméjedés növekedését, amiben egyre tovább tud megmaradni így a víz, ami javítja az élőlények létfeltételeit.

LÁPA ?????

méjedés, völgy. Nemcsak karszton használt népi elnevezés, pl. a Börzsöny-hegységben Szénégető-lépa nevű meredek völgy van. Zámbo L. szerint: töbörfészek, töbör csoport /szóbeli közlés/. Gázsó K. szerint a Ny-Bükk lábánál élő barkói palóc tájnyelvben fensiket jelent /szóbeli közlés/.

Túrista Lexikon /1942/ szerint völgyteknő, széles aljjal bíró vakvölgy, ami sokszor a karsztos területek dolinasorának összeolvadásából keletkezik.

LAPITÓ a kuszodával ellentétben méteres szélességű, de csak néhány deciméter magas, lapos járatszakas, ami általában réteg- vagy tektonikus sík menti leszakadással jön létre. /Barlangi szendvics: két kő között egy lapos barlangász./

LÁVA /nápoji kifejezés = patak/ vulkáni kitöréskor a felszínre lépő kőzetolvadék.

LÁVABARLANG /lévacsatornabarlang/ a felszínre lépő magma mozgása során a külső része előbb szilárdul meg. A belső, még hig anyag továbbfojlik lefelé a hegyoldalon, és cső alakú üreg marad vissza. ~~xxxxxx~~ Néhány 10 m² szelvényel több száz méteres hosszúságú barlangok egyes vulkáni területeken gyakoriak.

LÁVACSEPKŐ a lávabarlang főtájéről a még kissé képlékeny anyag lecsepeghet, csepkő formában szilárdulva meg.

LEFOJÁS a/ csapadékvíz felszíni lefojása, ami a karsztos területen ritka, mert általában a réshálózaton át beszivárgás történik. Vizzáró kőzeten vagy üledéken nagy mennyiségű, ~~xxxx~~ ^{itt} az összegyűlt víz nyílt karsztos területre érve víznyelőkön át bejuthat a barlangokba, vagy szurdokvölgyön fojik át a karbonátos területen.

LEFOJÁS b/ csepkő lefojás --> csepkő kéreg

LEFOJÁSTALAN TERÜLET néhány 100 m² --néhány 10 km² területű medencék, mejeknek felszíni vízelvezetése nincsen. Karsztos területen gyakori felszíni formák a töbör és a polje.

LEGÖMBÖJITETT KARR --> talaj alatti karr.

LEJTŐTÖRMELEK a meredek sziklás hegyoldalak felaprózódott kőzetanyaga legurul, és a hegy /sziklafal/ aljánál törmelék-kúpot alkotva felhalmozódik. A kőzetdarabok nem koptatottak, kevésbé osztályozottak. A nagyobb tömbök közti üregek az álbarlangok. A ~ temeti be az elhagyott karsztforrásokat is, elrejtve az emeletes barlangok felső bejáratát.

LEMEZES KALCIT --> kalcitlemez.

LEPUSZTULÁS /denudáció/ azon folyamatok összessége, amelyek során a Föld kérgét alkotó kőzetek elmálanak, felaprózódnak, a különböző szállító tényezők /viz, szél, jég/ pedig eltávolítják ezt a kialakult mállási és aprózódási termékeket. GEO

LESZAKADÁS a főtéből kőzettömegek lezuhanása, amikor a kőzet repedései és gyakran a rétegfelszinek által határolt darabok hullanak le. A nagyobb termek teteje általában ~-sal alakult boltozatossá. Vékonyan rétegzett kőzetekben a leszakadások gyűrűs felharpózást okoznak.

LETÖRÉS kis lejtésű aljzat hirtelen meredékké vagy függőlegessé válása, ami után ismét enyhe lejtéssel folytatódik.

LIMONIT /latin elemekből/ víztartalmú vasoxid ásvány, ami vastartalmú anyagok oxidációjával keletkezik. Színe sötétbarna, barnásfekete. Többnyire puha, földes tapintású.

LIMONITCSEPKŐ vastartalmú szivárgó vizből kiváló, sötétbarna, limonit anyagú képződmény. Tömzsi függőcsepkő alakú 5-10 cm-es példányok vannak a Csereszegtomaji- és az Acheron-kútbarlangban.

LITOKLÁZIS /görög, lithosz = kő, klaszisz = széttörés/ --> kőzetrés.

LÓHERE-SZELVÉNY háromlevelű lóhere-levélhez hasonló járatmet-szet, aminek oldalra nyúló "levélkéi" egy jobbarb oldódó kőzetré-tegben alakultak ki. Az Alba Regia-barlangban jellemző egyes részekén. A --> szellemkaros járatszelvevények egyik fajtája.

LÖSZ /~~XXXXXXXXXX~~// svájci német, lösch = laza talaj/ sárga aprószemcsés /0,01-0,005 mm Ø/, hulló porból felhalmo-zódott üledék. Mésztartalma 8-20 %, ezért állékony, függőleges falakban is hosszú ideig megmarad. A jégkorszakok során a jég-takaró szélén levő morénákból fújta ki a szél, és a környező füves pusztákon rakódott le. A néhol több 10- több 100 m vastag egynemű üledék lepusztulása során függőleges falú, méj árkok, löszkutak, lösz-szakadékok is keletkez~~hetnek~~hetnek. ~-szel takart mészkőterületeken gyakori a barlangok magas CO₂-tartalma /Ba-kony-, Gerecse-hegység/.

LÖSZCSEPKŐ a függőleges löszfalakon lefojó viz által szállit-tott kőzetszemcsékből összetapadt, szalmacsepkő jellegű for-mák. Mindig a falfelületen található, puha, szétnyomható állagúak.

LÖSZDOLINA löszterületen levő, néhányszor 10 méteres ~~XXXXXXXXXX~~ átmérőjű, tálszerű beméjedés. A lösz erősen porózus szerkezete a szemcséket összetapasztó mészanyag kioldódásakor összees~~ik~~ik, és ezen a részen a felszín megsüpped.

LUBLINIT fehér, vattaszerű, kenhető ásvány. Erősen megnyúlt kristájszálakból álló, kalcit-szerkezetű kiválás. Barlangi meg-jelenési formája a --> hegyi tej. Felszinközeli üregekben és kövek között is előfordul. Hideg területeken gyakoribb.

MADÁRITATÓ --> lábnyom-karr.

MAGAS KARSZT a karsztvízszint fölött többszáz, esetleg több-ezer méter magasságba felnyúló karbonátos kőzettömeg.

MAGMA /görög, = átglyúrt tészta/ a Föld belsejében levő izzó kőzetolvadék. Lehűlése során keletkeznek a ~-s kőzetek. Ha nagy mélységben szilárdul meg az anyag, mélységi magmás kőzet lesz. /pl. gránit/, ha pedig felszínre jut, lávának hívják, és ebből vulkáni kőzetek lesznek.

MAKARÓNI /olasz, = csőtészta/ --> szalmacsepkő.

MÁLLÁS a szilárd földkéreg felszínén illetve a felszín közelében levő kőzetek fizikai és vegyi hatásokra bekövetkező felaprózódási illetve elbomlási folyamatoknak összefoglaló neve. **UMA.**

MÁRGA /kelta -> latin szó/ az agyag és a mészkő közti átmeneti anyag. Főleg tengeri eredetű, rétegzett, szürke, felszínen sárgás színű kőzet. Nagyon apró szemcsés, kagylós törésű, víz hatására nem duzzad, de könnyen szétfagy. Agyagtartalma miatt barlangképződésre alig alkalmas, főleg az alatta levő üregek felszakadásakor üregesedik.

~~MÁRVÁNY~~ /görög, = csillog, fénylik / a mészkő méjbe kerülése során keletkező átalakult kőzet. A szemcsék több milliméter átmérőjűek, egyenletes nagyságúak. Színe fehér, szürke, esetleg más árnyalatú. Rétegzetlen kőzettömeg, ezért csak a felszíne vagy a kőzetrések mentén oldódik. Magyarországon a Velencei-hegység mellett van egy kis rög felszínen, és az Aggteleki-karszt keleti széle közelében, Rakaca környékén.

MÁSODLAGOS FORMA az üregek oldásos tágulása során a kőzetrések és a rétegek által meghatározott elsődleges formák alakulnak ki. Ezek később átalakulhatnak, általában szögletesebbé válnak az üreg tágulásával. Ezeket a kisebb, cm - m nagyságú utólag képződött alakzatokat nevezzük ~-nak. Nem azonos a mellékformával.

MÁSODLAGOS OLDÁS a karbonátos kőzettömeggel érintkezésbe kerülő ~~xix~~ szénsavas víz oldja a kőzetet. Ez az elsődleges oldás. Ha a telítetté vált víz megváltozott körülmények közé kerül, újra oldóképesse válhat. Legfontosabb ilyen eset a --> keveredési oldás. A megnövekedett nyomás miatt oldatba kerülő CO₂ is okozhat ~-t.

MEANDER /görög, Maiandrosz, ma Menderes-fojó, kanyargó fojó
Kis-Ázsia nyugati partján/ a vízfojások középszakasának
jellemző kanyarjai. A $\sim$ két pontja közötti ~~féltávolság~~ távolság
fele kisebb, mint a meder ivének sugara /2.15. ábra/. Barlang-
ban is előforduló alakzat, felismeréséhez a járat alaprajzát
és szelvényét együtt kell vizsgálni.

MEDENCE a/ lejtőkkel határolt zárt méjedés a Föld felszínén.
Mérete néhány 100 métertől több kilométerig terjedhet, szel-
vénye sokféle lehet. Karsztos területeken általában poljének
nevezik.

MEDENCE b/ --> csepkő medence.

MÉJBELI KARSZTJELENSÉGEK --> felszín alatti karsztjelenségek.

MÉJKARSZT a karszt tömegnek méjén a karsztvízszint alatt levő
része. Ez a beszivárgó víz közvetlen áramlási területe, a se-
kéjkarszt alatt van. A Föld belső hőjétől felmelegedő víz
ebben a zónában rendkívül lassan áramlik. A hévizes források
többsége innen kapja vizutánpótlását.

MÉJSÉGI LEFEJEZÉS /batúkaptura/ felszíni vízfojás karsztos
üregbe való áttérése. A méjben levő üregrendszer a felszínen
/általában a karsztot lefedő vízzáró üledéken/ fojó vizet el-
nyeli. Az egyre méjülő felszíni mederből a víz mind hátrább
jut be a barlangba, így töbör sorok /pontosabban víznyelő-so-
rok/ alakulnak ki, amik hosszú ideig megőrzik az egykori felszí-
ni vízfojás nyomvonalát.

MÉLEGVIZES BARLANG --> hévizes barlang.

MELLÉKÁG --> mellékjárat.

MELLÉKFORMA a barlangjárat főformáját tovább ~~xxxxx~~ tagoló
kisebb alakzat, cm--m nagyságú beméjedés vagy kiemelkedés.
Többnyire az üreg elsődleges tágulása során alakul ki a kőzet
egyes részeinek különböző oldhatósága, repedezettsége vagy az
áramlási viszonyok miatt.

MELLÉKJÁRAT a patakos barlangok főjáratába csatlakozó kisebb
járat. A felszíni vízrendszer mellékvölgyének megfelelője.

MENYEZETI FÉLCSŐ /menyezeti áramlási cső/ többnyire hidegvizes barlangokban a főtén haladó 5-30-80 cm átmérőjű, kanyargó, árokszerű méjedés. A félköríves szelvényt a víz áramlása közben oldja ki, ezért irányát a tektonikai vonalak és a kőzet változásai is befojásolják. Melegvizes üregrendszerekben megfelelője az áramlási cső. Leszakadt rétegek fölött látható 3-5 cm átmérőjű oldott csőhálózatot egérkarnak nevezzük.

MENYEZETI KARROK a menyezeti oldásformák ritka fajtája. A Ferenc-hegyi-barlangban egy menyezeti sikon összefutó, kb. 1 cm széles, néhány mm méj árkok oldódtak a fal mellett feláramló melegebb víz áramlása miatt /Szenthe I. közlése/.

~~MENYEZETI OLDÁSFORMÁK~~

MENYEZETI OLDÁSFORMÁK az oldásos üregtágulás során az üreg főtéjébe beméjedő, az üregnél lényegesen kisebb alakzatok. Többnyire dm--m méretűek, zárt körvonalúak /menyezeti tölcser/ vagy hosszán elnyúlók /menyezeti félcső/. Oldásos eredetűek, főleg keveredési oldódással magarázhatók. Ide tartozik az előzőektől eltérő menyezeti sikon is. ~~xxi~~ Főteleszakadás esetén szintén fent láthatók a néhol előforduló egérkarok is. Felmagasodó részekén felfelé áramló melegebb víz vagy buborékok menyezeti karokat, buborékcöveket, áramlási csöveket hozhatnak létre. Vitatott a barlangi karok keletkezése is, amik szintén előfordulhatnak az üreg főtéje körül.

MENYEZETI SIKON az üreg főtéje /Földvári-barlang/ vagy a főté egyes részei illetve az oldásos szinlővájuk felső oldala a kőzet rétegzettségétől ~~xxixxxxx~~ függetlenül teljesen vízszintes sikon. Többnyire hidegvizes barlangokban figyelhető meg, de van a Ferenc-hegyi-barlangban is. Képződése az állandóan azonos szinten levő víz felszinközeli oldóhatásával magarázható. Nagyon szép példa a Baradla-barlang Retek-ága.

MENYEZETI TÖLCSÉR a főtén levő /általában/ hosszanti repedés mellett kialakuló oldásos forma. 20-50 cm széles, hosszúsága ennek többszöröse, magassága több méter. Teteje általában félgömbszerűen, hirtelen záródik. A járat hosszanti repedése mentén gyakran több hejezkeedik el egymás mellett, emlékeztetve egy nagy kesztyű belsejére. Kialakulása a repedésből az üreg kitöltő vízbe áramló víz keveredési oldásos hatására történik /Szenthe I.1984/. Hideg- és melegvizes barlangokban is van.

"MESTERSÉGES BARLANG" /művirág, műfogsor, Műgyetem/ pincéket, puha kőzetbe vájt "barlanglakásokat", néhol régi bányajáratokat vagy más emberi tevékenység által létrejött kisebb-nagyobb üregeket a heji emberek barlangként emlegetnek. Ezeknek vizsgálata és nyilvántartásba vétele /barlang]kataszter/ szintén fontos, mert régi irodalmi hivatkozásokban szerepelhetnek. Sőt, országos jelentőségű, fokozottan védett értéké is lehetnek, mint a Budai Vár-barlang több kilométeres mesterséges üreghálózata.

MÉSZKIVÁLÁS CaCO_3 anyagú --> kiválás.

MÉSZKŐ ojan kőzet, amejnek 60 %-nál nagyobb a CaCO_3 -tartalma. Szerves eredetű; különböző állatok és növények vázanyagának összecementeződéséből keletkezett. Tartalmazhat még agyagot, kvarcot, szulfidokat és szilikátokat is. GEO.

MÉSZKRÉM --> hegyi tej.

MÉSZPÁT --> kalcit.

MÉSZTUFA a --> forrásmészke hibás elnevezése. Gyakran így nevezik a --> csepkő gátakat is.

"MÉSZTUFA BARLANG" --> forrásmészke barlang /pl. Anna-bg./.

MÉSZTUFA GÁT hejtelen elnevezés a --> forrásmészke gátra és a -> csepkő gátra.

METAMORFÓZIS /görög, = átalakulás/ a kőzetek ásványi állományának átalakulása a földkéregben a nyomás és hőmérséklet változásai miatt, a kristályos állapot és az átlagos kémiai összetétel fenntartásával. FÖFE.

METAMORF KŐZET -> átalakult kőzet.

MIKROKLIMA /görög, mikro = kicsi, klima = éghajlat/ kisebb, zárt vagy részben zárt légterű hejek környezettől eltérő éghajlata, "környezetéghajlat".

"MIKROTETARÁTA" /magyar nevet kellene csinálni rá !!!/ legtöbbször csepkőlefojások oldalán, néhol tömegesen előforduló néhány centiméter széles apró gátak, mejeknek medencéjében szegfü -kalcit is lehet. A csepkőfelületen lefojó víz hullámai miatt keletkeznek.

MINERALOGIA /latin-görög, mineralos=ásvány, logosz = tan, tudomány/ --> ásványtan.

MOGOTE a Nyugat-indiai-szigetekről származó kifejezés a trópusi karsztvidékeken előforduló torny vagy kúp alakú magányos hegyekre, amelyek meredeken magasodnak a fojósíkságok fölé. FÖFE, --> kúpkarszt.

MONTMILCH /német, = hegyi tej/ --> hegyi tej.

MORFOLÓGIA /görög, morfé = alak, logosz = tan, tudomány/ ---> alaktan.

MURVA ~~egy~~kőzetek~~xaxrxszáxxixixixixixix~~ főleg a nagyméretű ásványokból álló kőzetek aprózódási terméke. 2-50 mm átmérőjű sarkos szemcsékből álló anyag. Gyakori a Dunántúlon levő dolomitok hévizes hatására történő N -sodása, illetve a gránit hő-tágulásos eredetű felszíni aprózódása.

"NEGATIV CSEPKŐ" a --> csepkő csésze nagyon hejtelen elnevezése Lénárt L. műveiben.

NEMKARSZTOS TERÜLET a szárazföld azon része, ahol nem karbonátos kőzet van a felszínen. ~ a fedett karszt is.

NEM ÖNÁLLÓ KARSZT az a ^{karsztos} kőzettömeg, ami nem-karbonátos kőzet mellett hejzódik el. Jekucs L. elnevezése B-típusú karszt.

NYAKKENDŐS CSEPKŐ --> csepkő gallér.

NYELŐ --> viznyelő.

NYILT KARSZT --> fedetlen karszt.

NYOMÁSI VARRAT /sztilolit/ szabálytalan fogú "zipzár" metszetű réteghatár főleg mészkőben. A fogak hossza néhány mm-cm. A kőzetet érő nagyobb rétegterhelés hatására a rétegfelületen levő agyag mellett oldódás történik, ez hozza létre a zegzugos felületet.

ODOR népi elnevezés kisebb üregre /pl. Odor-vár/.

ODU kisebb, néhány méter-néhányszor 10 méteres egyszerű alaprajzú száraz barlangüreg népi elnevezése /pl. Odvas-kő/.

OLDÁSBARÁZDA /alveola, barázdás karr, kannelura, karrbarázdá/ csupasz mészkőfelületeken lejtésirányban kioldódott néhány centiméter széles és méj vájúk. Szelvényük V-alakú, hosszuk több méter is lehet. A lecsorgó esőviz oldja ki őket, de néha barlangi felületeken is előfordulnak /barlangi karr/, ahol képződésük kérdéses. Trópusán több méter méj árkokká fejlődhetnek.

OLDÁSFORMÁK a szénsavas víz karbonátos kőzetekben különböző, cm - m nagyságú alakokat old. Ezekből következtetni lehet az oldódás körülményeire is. Viz alatt minden irányban méjülhet a forma, itt elsősorban a kőzet egyenetlenségei /rétegzettség, törési síkok/ befojásolják az oldódás alakját. Hasonló, de nem annyira határozott a talaj alatti karrosodás formakincse. A légtérben levő sziklafelszíneken a nehézségi erő hatására lecsorgó viz old árkokat.

OLDÁSI MARADÉK ~~xxxixgkxkxkxkxkx~~ a kőzet oldódása során visszamaradó anyagok. Barlangban általában az üreg alján halmozódnak fel, de patakos barlangoknál a behördött anyaghoz képest kis mennyiségűek. Főleg agyagásványok, tüzkő ~~xxxixg~~ farabkák, illetve kipreparálódott ősmaradványok, telérek.

OLDÁSI VÁJU --> oldásbarázdá.

OLDÁSOS SZINLŐVÁJU patakos barlangfojosó falában vízszintesen húzódó, több tíz-száz méter hosszú, 20-50 cm széles és méj beöblösödés. Gyakran csak a járat egyik oldalán található meg, és a barlang különböző részein nem azonos szinten van. A kőzet felszínét gyakran hullámkagylók ~~xxxixg~~ tagolják, és a vájú felső vonala lehet vízszintes sík is. Előfordulása nagyobb barlangágak találkozására utáni részen jellemző, sokszor egymás fölött több is kialakult. A különböző összetételű vizek keveredése miatt oldóképes lesz a patak, és a falfelületbe méjedés képződik. A víz mozgása miatt a vájú többszáz méter ^{hosszú} is lehet.

OMLADÉK leszakadással áthalmazott kőzetanyag. Az egyes darabok mérete nagyon különböző, éleik és sarkaik nincsenek lekopva. Általában meredek tektonikus síkok találkozásánál alakul ki, nagyobb üreg ~~fxixkx~~ kialakulása miatt.

OMLÁS fizikai úton, ~~ixxiáxi~~, kőzetmozgással és -aprózódással történő üregétalakulás. Az elsődleges /oldással kialakult/ járat főtéje vagy oldala a repedezett hejeken leszakadhat, így a szelvény is változik. Az üreg alakja általában szögletes lesz, a sík felületek tektonikus síkok vagy rétegfelületek. A leomlott anyag térfogata nagyobb, mint eredeti hejzetében, ezért ha nincs elszállítócső, az omlás feljebb terjedése során teljesen kitöltődhet az üreg.

OSZLOP --> csepkeszlop.

ÖNALLÓ KARSZT olyan karbonátos kőzettömeg, aminek vízrendszeréhez nem-karsztos területről származó víz nem keveredik. Jakucs L. elnevezése A-típusú karszt. Általában a környezetéből kiemelkedő hegytömeg.

ÖRDÖGLUK népi elnevezés, amit bonyolult alaprajzú vagy méj barlangra /esetleg víznyelőre/ alkalmaznak.

ÖRDÖGSZÁNTÁS a talaj alatti karrosodással tagolttá vált, majd felszínre került kőzetfelszín népi elnevezése.

ÖRÖKFAGY-KARSZT /permafrost/ a hideg éghajtaú területeken /sarkvidék, magashegység/ nyáron csak néhány cm - m mélységig olvad fel a talajfagy. Ez alatt a réteg alatt több 10-100 m mélységig fagyott a föld /permafrost/. A karbonátos kőzetek csak akkor tudnak oldódni, ha csepfőzés oldószer /víz/ áramlik rajtuk. Így ezen a területen csak a felszíni rétegben történik karsztosodás, különleges formákat hozva létre. /amikről többet még nem tudok./

ÖRVÉNYÜSTÖK /evorziós üstök/ vizesések, állandó örvények, gleccermalmok által mozgott homok- és kőzetszemcsék által, a meder sziklás aljába vájt kör szelvényű, több méteres mélységek.

ŐSKARSZT /paleokarszt/ minden olyan karsztosodás, ami a karbonátos kőzettömeg mai lepusztulási viszonyaitól eltérő régebbi viszonyok között jött létre. Az ~ üregrendszereiben gyakran ma is patak fojlik, de most más fojamatok történnek /pl. Baradla-barlang/. Magyarországon legjelentősebb a kréta vége felé történt nagyméretű trópusi lepusztulás, aminek felszíni mélységeiben gyakran iparilag hasznosítható ércfelhalmozódás is van /bauxit, mangánérc/.

ŐSLÉNYTAN /paleontológia/ a földtörténet során élt állatok, növények életével, ezeknek nyomaival, elterjedésével stb. foglalkozó természettudomány. A barlangok mint üledékcsapdák jelentős ~-i leleteket tartalmazhatnak.

ŐSMARADVÁNY /fossilis, kövület/ a földtörténeti múltban élt állatok, növények maradványai ^{és} nyomainak összefoglaló neve.

ÖSSZERÜGGÉS-TERKÉP a barlangok /földtani/ vizsgálatának legjobban áttekinthető bemutatási formája. Az egymáshoz tartozó jelenségeket azonos térképlapon ábrázolva láthatóvá válik a köztük levő térbeli összefüggés, sőt a még feltáratlan jára-

ÖSSZEFÜGGÉS-TÉRKÉP a barlangok /földtani/ vizsgálatának legjobban áttekinthető bemutatási formája. Az egymáshoz tartozó jelenségeket azonos térképlapon ábrázolva láthatóvá válik a közöttük levő térbeli összefüggés, sőt a még feltáratlan járatokban várható csopkokra is következtetni lehet. /Pl. nagyobb törésvonalak és omladékvonalak összefüggése./ Még --> szaktérkép.

ÖSSZEFÜGGÉS VIZSGÁLAT leggyakoribb fajtája a víznyomjelzés, ami a víznyelők és a hozzájuk tartozó karsztforrás közti összefüggés köttetés kimutatását szolgálja.

PAD, PADOS RÉTEGZETTSÉG --> réteg.

PAJZSCSEPKŐ /csepkő pajzs/ --> dobcscepkő.

PALEO- /görög, paleiosz = régi/ szóösszetételek előtagjaként
ős- /pl. paleontológia = őslélektan/.

PALEOKARSZT --> őskarszt.

PALEONTOLOGIA /görög paleiosz = ősz-, on, ontosz = élőlény,
logosz = tan, tudomány/ --> őslélektan.

PÁLMAFACSEPKŐ /bambuszcscepkő, rúdcscepkő/ az állócscepkővek
egyik formája, ameknek átmérője nem nagy /10-30 cm/ és vas-
tagsága végig közel azonos. Magassága több méter is lehet.
Képződése a magasból cseppenő víz szétfröccsenése miatt törté-
nik, mert így jelentéktelen a rajta végigcsorgó víz mennyisé-
ge, ami egyre vastagítaná.

PARAKARSZT /görög para- = melletti/ ???

PÁRALECSAPÓDÁS /kondenzáció/ a levegőben levő vízmolekulák
hűvösebb felületeken lecsapódnak, és a jelenlevő CO₂ segít-
ségével oldóképesse válnak. Ez a magyarázata a barlang hideg-
pontjának környékén gyakori erősen oldott falfelületeknek.
Igy próbálták magyarázni a gömbfülkék kialakulását is /Müller
P.1974/ de ez mai ismereteink szerint nem igaz /Müller P.198 /.

PÁRKÁNY a barlang falán közel vízszintesen húzódó kiemelkedés.
Gyakran kőzetréteg vagy cementált üledék, cscepkőkiválás alkotja.

PÁROLGÁS halmazállapotváltozás, a fojadék gőzzé válása a for-
ráspontnál kisebb hőmérsékleten. UMA.

PATAKOS BARLANG olyan üregrendszer, amiben állandóan vagy idő-
szakosan vízfojás van. Ez általában a felszíni nemkarsztos
területről víznyelőn át érkezik a barlangba, ahonnan karszt-
forráson át távozik.

PERIGLACIÁLIS /görög peri- = körül, mellett. Latin glaciális
= jég mozgásával kapcsolatos/ --> jégkörnyéki felszínalakzatok.

PERMAFROST / ? --> örökfagy-karszt.

PEST a barlang neve a szláv nyelvekből átvett formában. /Pes-kő/.

PIZOLIT /latin pisum = borsó, görög lithosz = kő/ --> borsókő.

PLANINA /szerb-horvát/ mészkőfensíkok neve a Dinári-Alpokban.

POLJE /szerb-horvát = síkság, mező/ katlanszerű vagy kád alakú mélyedés karsztvidékeken, hosszúka, minden oldalról zárt süjvedék, lapos völgytalppal és többé-kevésbé meredek lejtőkkel, amelyek élesen válnak el a talptól. A legnagyobb ~-k több száz négyzetkilométer területűek. FÖFE. Karsztos területeken előforduló nagyobb medence.

PONOR /szerb-horvát = víznyelő/ ---> víznyelő.

~~POSTGENETIKUS~~ /latin post = után, genesis = születés/ azoknak az üregeknek összefoglaló neve, amik a kőzet kialakulása után képződtek.

PREFORMÁLT /latin pre = előre, forma = alak/ a kőzetek oldódása a törési síkok mentén kezdődik meg, amelyek lehetővé teszik a víz áramlását. A legtöbb barlangjáratban megtalálható a kialakulását meghatározó sík vonala. Az üregrendszer alaprajzán /is/ kijelölhető törésiirányok a további feltárások miatt érdekesek.

PROFIL /francia = arcél, az arc oldalnézete/ --> szelvény.

PSZEUDOKARSZT /görög pseudo = ál-/ --> álkarszt.

PERIGLACIÁLIS /latin peri- = körül, glacies = jég/ ---> jég-környéki felszínalakzatok.

RÁCSKARR a hasadékkarr egyik fajtája. A kőzetrések egymással azonos szöget bezáró hálózata a talaj alatt egyre jobban kioldódik, majd a talaj lemosódása miatt felszínre kerül a kialakult cm-dm széles, több méter méj hasadékok rendszere.

RÁNYELŐ olyan víznyelő, amej egy alatta húzódó, távolabbról eredő barlangi ág mennyezetébe torkollik. /Jakucs L./

RAVASZLUK a víznyelő egyik népi elnevezése.

RECENS /latin = új, fiatal/ a jelenkor élőlényeknek és jelenségeinek megkülönböztető jelzője. Ellentéte a fosszilis.

RÉGÉSZET /archeológia/ az emberiség történeti múltját, a fennmaradt tárgyi emlékek alapján kutató tudomány. UMA.

Régészeti lelet minden, az emberrel kapcsolatos régi tárgy, anyag és nyom, elváltozás. Régész az ember történeti múltjának emlékeit kutató és vizsgáló szakember.

RENDZINA /lengyel, = / mészkő- vagy dolomit-alrétegen kialakult 20-25 cm termőrétegű humuszos talaj, amejen sok szerves anyagot szolgáltató növényzet telepedett meg. IDE. Szine általában sötétbarna-fekete, morzsalékony, porózus.

RÉTEG, RÉTEGZETTSÉG üledékes anyagokra jellemző kifejezés. Változatlan környezeti feltételek mellett keletkező /leülepedő vagy kiváló/ anyag³tömeg, aminek kiterjedése milimétertől több kilométerig terjedhet. Vastagsága mm nagyságtól több 10 m-ig bármekkora lehet, illetve változhat. A képződés során bekövetkezett változást az anyag egységét megszokító réteglap jelzi. A rétegzettség különböző típusai az üledékes kőzetekre és a barlangi kitöltésekre is jellemzőek, de rétegzett a kiválások többsége is.

RÉTEGFELJ a dőlt rétegek földfelszín alól kiálló része. Gyakran ---> réteglépcsőket alkotnak.

RÉTEG/HATÁR/ MENTI BARLANG erősen különböző tulajdonságú kőzetek határa mentén kialakult üregrendszer /pl. Cserszegtomaji-kútbg., Bátoribg., Meteorbg./. Általában a karbonátos és valamijen állékony de vízzáró kőzet érintkezésénél szokott képződni. Az üregesedés a karbonátos anyagban történik, de a nem-karbonátos kőzetbe is felharapódzhat a barlang. Előfordul, hogy a karbonátos tömegben belül bizonyos rétegcsoportokban alakul ki a barlang /pl. Budai-hg. eocén mészkőben levő rendszerei, vagy az Alba Regia-bg./.

RÉTEGLAP a réteg alsó és felső felülete.

RÉTEGLAP MENTI BARLANG --> réteghatár menti barlang.

RÉTEGLÉPCSŐ /kueszta/ terplépcső, ami a különböző mállékonyságú rétegek lepusztulásakor alakul ki. Az ellenállóbb rétegek alkotják a meredekebb, a könnyebben mállók a laposabb lejtőt. A meredekre állított rétegcsoport állékonyabb rétegeiből rétegbordák jönnek létre /pl. Bükk.hegység: Szinva-völgy/.

RÉTEGSOR az egymást követő lerakódások /kiválások/ sorrendje.

RÉTEGSZINLŐ a különböző oldhatóságú kőzetrétegek illetve a rétegek különböző részei az üregesedés során elkülönülnek. Ha a járat a kőzet csapásirányát követi, akkor méter-10 méter hosszan közel vízszintes kiemelkedések és bemélyedések alakulnak ki. Magasságuk /szélességük/ a kőzet rétegzettségével megegyezően néhány néhány cm-től méteresig terjedhet, mélységük hasonló nagyságrendű. Gyakorik az erősen változó agyagtartalmú eocén mészkőben kioldódott budai barlangokban.

RÉTEGZETTSÉG --> réteg.

RETEKCSEPKŐ a függőcsepkövek egyik fajtája. A centiméter vastag függőcsepkő felső végénél 2-5/-10/ cm átmérőjűre van duzzadva, ez azonban nem vagy alig ér a főtéhez. A "retek" belseje általában sugarasan rostos, üreges. Külső felülete a csepkőhöz hasonlóan 5-8 mm vastagon tömör, kívül sima, többnyire fehér. Képződése erősen vitatott. A Baradla-barlang Retek-ága ezekről kapta a nevét.

RÉTICSEPKŐ felszíni kőzettörmelék darabjainak alsó oldalán látható, fehér, sárga színű mészkiválás. Vékonyan rétegzett, felülete 1-3 mm-es gömböcskékkel tagolt. A kiválás néhány milliméter vastag. A csapadék által feloldott mészanyag kiválásából keletkezik, elsősorban a víz elpárolgásával, esetleg kifagyásával.

RÉTI MÉSZKŐ /tavi kréta/ az összes ojan jelenkori mészfeldúsulás népies megnevezése, ami a felszínen, a talajban, tavakban vagy lápokban képződött. FÖFE.

RIOLIT /görög rhein = fojni, lithosz = kő/ vulkáni kőzet, ami vegyi összetételében a gránitnak felel meg. Világos színű, fehér, sárgásfehér, erősen porózus. Magyarországon a Dél-Bükkben és a Zempléni-negységben fordul elő. Jól feregható, ezért pincéket, "barlanglakásokat" véstek belé.

ROGYOTT DOLINA a beszakadás hejtelen régebbi elnevezése. Abból a feltevésből kapta a nevét, hogy a töbrök és töbrösorok barlangjáratok beszakadásával keletkeztek.

RÓKALUK kisnyílású, rendszerint vízszintesen haladó, keskeny, alacsony barlang. TUR.

ROMBARIANG --> barlangrom.

ROMOS KARR mállástermékekből kiemelkedő korrodált mészkőbörccök /Karszt és Barlang 1966/2 p.70/.

RONCSBARIANG --> barlangron.

ROVÁPKÁK --> oldásbarázda.

RUDOSEPKŐ --> őrlmafecsepkő.

SALABAKTER /német, = meggyengült értelmi képességű öregember/
összefüggése a kondorkesejével matematikai kifejezéssel "laza
korreláció". Ugyanis a kondorkesejü magasan repül, és a ~
nem tehet róla. Ijen kapcsolat van egyes patakos barlangok
kialakulása és a bennük jelenleg megtalálható kvarckavicsok
között.

SCALLOPS /angol scallop = kagylóhéj, fésűskagyló/ --> hullám-
kagyló.

SEKÉJKARSZT a karszt tömeg karsztvízszint alatti részének fel-
ső sávja, amiben a felszínről bejutó víz áramlik a forrás felé.
Eközben keveredési oldás miatt üregesedés történik benne. Ja-
kucs L. lencsezónának nevezi.

SÓDER /német = fojami kavics/ --> kavicsos homok.

SÓKARSZT a sókőzetek /kősó, gipsz/ felszínközeli előfordulá-
sain a vízben jól oldódó anyagban karsztokra jellemző felszíni
formák, esetleg üregek alakulnak ki.

SÓKŐZET /evaporit/ tengervíz vagy szárazföldi vizek bepároló-
dása során keletkezett üledékes kőzetek. Vízben jól oldódnak,
ezért felszínre kerülve sókarszt alakul ki rajtuk. Leggyako-
ribb a kősó és a gipsz előfordulása.

SOROS TÖBÖR --> töbör sor.

SPELEOGÉNÉTIKA ---> speleogenetika.

SPELEOLÓGIA --> speleológia.

SÚJPÁT --> barit.

SZAKADÉK függőleges falú, általában egyenesen futó méjedés, ami többnyire a kőzettömegek elmozdulásakor keletkezik, majd omlással tágul. Hossza barlangban néhány métertől száz méterreig terjed, szélessége méteres-tíz méteres nagyságú, méjsége többnyire szintén ekkora. /Felszínen lényegesen nagyobbak is vannak./ Kisebb, de hasonló a hasadék, nagyobb a kanyon. Ha felszíni vízfojás méj, sziklás mederben fojik, szurdoknak nevezik.

SZAKADÉKDOLINA hosszúkás alakú, nagyméretű felszíni beszakadás.

SZAKTÉRKÉP /tematikus térkép/ többnyire a barlang alaprajza, kiegészítve valamijen vizsgálatok, megfigyelések eredményeivel, pl. csepkő medencék vagy oldáscsővek előfordulási pontjai.

SZÁLBAN ÁLLÓ KÖZET eredeti hejzetben, a kőzettömeg egészével összefüggő állapotban levő kőzetfelszín. Barlangi körülmények között sokszor nehéz megállapítani egy tömbről, hogy kimozdult vagy eredeti hejen van-e /pl. omladékszóna nagyobb tömbjei/.

SZÁLKŐ ---> szálban álló kőzet.

SZALMACSEPKŐ /cérnacsepkő, makaróni/ menyezetről függő, egyenletes vastagságú, 8-10 mm átmérőjű csepkő, ami néhány cm-től akár méteres hosszúságú is lehet. Színe legtöbbször fehér, gyakran csoportosan fordul elő. Képződése során vízutánpótlás csak a közepén levő, 3-5 mm átmérőjű csőben történik, kívülről nem fojik rá víz, ezért nem vastagodik meg, csak lefelé fejlődik. Ritkán elgörbült példányok is előfordulnak.

SZÁRADÁSI REPEDES /nem szeptária !!!/ az agyagüledékek többsége száradáskor összezsugorodik és megrepedezik. A kialakuló hasadékok mm--cm szélesek és méjék. Az általuk határolt cm^2 -- dm^2 /-- m^2 / területű sokszögek szélei gyakran felhajlanak. A ~-t a későbbi mészkiválás kitöltheti, az így megőrzött formák bizonyítják, hogy az üreg egykor szárazra került.

SZÁRAZVÖLGY /aszóvölgy/ karstos területen előforduló szabályos alakú völgy, amiben azonban víz sosem fojik, így alján patakmeder sincs. Kialakulása idején a karstvizszint még a völgytalp szintjén volt, de azóta méjebbire került.

SZARUKŐ--> tüzkö.

SZEDIMENT, SZEDIMENTÁCIÓ /latin elemekből/ --> üledék, üledék-képződés.

SZEGFÜKALCIT /emeletes kalcit/ a csepkő medencék belső felületét borító kiválás. A néhány milliméteres szkalenoéderez kristályok gyakran centiméteres gömböjded csomókban állnak, oldallapjaik felületéről tizedmilliméteres apró kristályok nőnek ki. Különlegesség az Esztramos-hegy, ahonnan 4-5 cm-es példányok is előkerültek.

SZELEKTIV /latin seligere = kiválasztani/ --> válogató lepusztulás.

SZÉLFUJTA CSEPKŐ --> elgörbült csepkő.

"SZÉLKŐ" --> anemolit.

SZELLEMKAROS SZELVÉNY különböző anyagú rétegekben kialakuló üregesedés során a különösen oldékony vagy puha kőzetrétegben lényegesen szélesebb lesz a járat.

SZELVÉNY /profil/ /metszet/ általában függőleges sík mentén "elvágva" ábrázolt barlagjárat körvonala. Leggyakoribb a járatok hossztengejére merőleges irányban felmért kereszt-szelvény, ami földtani vizsgálatok céljára nélkülözhetetlen. A járatot hosszában, általában többször megtört ~~xxx~~ függőleges sík mentén ábrázoló hossz-szelvény a barlangjárás számára lehet hasznos. Az egész üregrendszer azonos irányban átvágó nagyszelvényt a többiből lehet összeállítani.

SZÉN-DIOXID CO_2 szintelen, enyhén savanyú ízű és szagú gáz. A szerves anyagok bomlásakor, égésekor, élőlények légzése során is keletkezik. A légkörben átlagosan 0,03 %-ban található, míg a hazai erdők talajában 3 %-nyi is lehet belőle. A csapadékvízben elnyelődve szén-sav keletkezik, ami a karbonátokat jól oldja.

SZENOTE --> cenote.

SZÉN-SAV H_2CO_3 csak hig vizes oldatban ismert gyenge sav. A szén-dioxid vízben történő oldásakor keletkezik. A karbonátos kőzeteket oldja, létrehozva ezzel a karsztosodás fojamatát.

SZEPTÁRIA /nem száradási repedés !!!/ /latin septum = válaszfal/ üledékes kőzetekben előforduló agyaggumó, aminek belső repedéseit többnyire kalcit tölti ki. IDE. A Pál-völgyi-barlang Szeptáriás-fojósója bizonyítja az idegen szakkifejezések alkalmazásának feleslegességét és veszélyét.

SZERVES EREDETŰ BARLANGI KITÖLTÉS a kitöltések azon csoportja, aminek anyaga vagy behordó hatása ~~szerves~~ élőlényekhez kötődik. Leggyakoribb a denevérek ürüléke, a guanó. Az anyagoknak sokszor nagy tudományos értéke van /őslénytan, régészet/.

SZIFON /görög sziphon = cső/ olyan barlangjárat, aminek méjében víz van, és a főte ebbe belemerül. Lehet állandó vagy időszakos, sőt beszélnek agyag~ról, sóder~ről is, ha a méjéket a nevezett üledék teljesen kitöltötte.

SZIFONKERÜLŐ JÁRAT a vízzel teljesen kitöltött járatszakaszt fölfelé vagy oldalirányban megkerülő barlangág. Többnyire jóval magasabban hejezkezik el, és agyagos bevonata van a nagyobb áradások során lerakódott hordaléktól.

SZIKLA összefüggő, nagyobb kőtömeg.

SZIKLABARLANG nem túl méj, többnyire néhányszor tíz méteres nagyobb üreg, aminek falait csupasz kőzet alkotja. Egyik jeles geológus dal szerint belsejében vén anyóka ül, miközben kint a fagyos pusztaságon 4-5 mamut hatfelé rohan.

SZIKLAERESZ felszíni sziklaforma, néhány méternyire kinyúló, közel vízszintes ~~szikla~~ rész, ami a csapadéktól vagy a napsütéstől megvédi az alatta levő beméjést.

SZIKLAKAPU, ^{SZIKLA HÍD} néhány méter -- néhányszor 10 m nagyságú barlangroncsok. Alakjukat a nevük teljesen jól kifejezi. Jónéhány van belőlük a Bükk-hegységben /Hevesi A. 1986/, de a Budai-hegységben /Apáthi-szikla: Kőkapú/ és a Pilis-hegységben /Pilis-hegy: Vas-kapú/ is előfordul.

SZIKLAÜREG néhány méteres beméjés sziklafalban. Lehet barlangroncs, de többnyire kifagyásos vagy tektonikus eredetű.

SZILVAMAG-SZELVÉNY kőzethasadék víz alatti tágulásával kialakuló járatforma, aminek alsó és felső része fojamos elkeskenyedésével végződik. Csak olyan barlangban alakul ki, illetve marad meg, ahol semmi szilárd hordalék nincs. Magyarországon legjellemzőbb /egyetlen ?/ a Kossuth-barlang egyes részein.

SZINGENETIKUS /görög szyn = együtt, geneszisz = keletkezés/ a befoglaló kőzettel egyszerre keletkezett üregekre használt kifejezés. Ijen a forrasmészakóban kialakuló üreg /pl. Anna-bg./ vagy Flávacsatorna-bg. ^{Ésa Kristófince.} A barlangok döntő többsége a kőzet keletkezése után keletkezett, azaz utólagos /posztgenetikus/.

SZINLŐ vízszintesen elhejzkedő beméjedés vagy kiemelkedés. Beméjedő pl. az oldásos szinlővájú, kiemelkedő a rétegszinlő vagy a csepkő szinlő. Függőleges kiterjedésük néhány cm-dm, míg hosszúságuk több 10 m is lehet.

SZINLŐVÁJU --> oldásos szinlővájú.

SZIVORNYA, SZIVORNYARENDSZER Jósvaló mellett, a Tohonya- és a Lófej-források~~nál figyelték meg ezt a jelenséget, hogy a~~ vizhozam^a/a csapadéktól függetlenül hirtelen /percek alatt/ rendkívül megnövekszik, majd újra lecsökken. Megállapították, hogy vizzáró környezetben kialakult vízrenszerről van szó, amiben egy nagyobb tárolótérből egy bizonyos vízszint elérése után az egész vízmennyiség hirtelen kifojik. Ugyanezen az elven működik a WC-tartáj.

SZOKNYÁSCSEPKŐ --> bocskoros csepkő.

SZÖKŐFORRÁS /gejzir/ szakaszosan, kitörésekkel működő forróviz feltörés. Vulkáni területeken fordul elő, gyakran csoportosan. Magyarországon a Tihanyi-félszigeten vannak ijen eredetű forráskúpok. Tágabb értelemben így neveznek minden köpködő, időszakosan kitörő forrást. Körülötte gyakran kúpszerű anyagkiválás van /forráskúp/. ~~xxxxxxxkúp~~

SZPELEOGENETIKA /görög szpeleo = barlang, geneszisz = keletkezés/ --> barlangképződés. A genetikát "öröklődés" értelemben használják, tehát pontos fordítása "barlang öröklődés".

SZPELEOLÓGIA /görög szpeleo = barlang, logosz = tan, tudomány/ --> barlangtan.

SZTALAGMIT /görög sztalogmosz = csepp/ --> állócsepkő.

SZTALAGNÁT /görög sztalogmosz = csepp/ --> csepkő oszlop.

SZTALAKTIT /görög sztalaktosz = csepegő/ --> függőcsépkő.

SZTILOLIT /görög = oszlopfő/ --> nyomási varrat.

SZURDOK/VÖLGY/ méj, keskeny völgy, aminek oldalai sziklásak, közel függőlegesek. Általában víz fojik benne, mészkőterületeken viszonylag gyakori. Nevezik szakadéknak is.

TALAJ a földkéregnek a felszínen létrejött, élőlényeket tartalmazó laza mállási terméke. A benne élő nagyszámú lebontó szervezet életműködése miatt általában sok benne a CO_2 gáz /3-5 % is lehet/, Ez az átszivárgó csapadéokban feloldódva megnöveli a karbonátok oldódását, így a karsztosodásban is jelentős /talaj alatti karr/.

TALAJ ALATTI KARR a talajlégkör CO_2 -jával áúsult csapadékviz oldja a karbonátos kőzeteket. Ez a talaj/kőzet határon lejátszódó folyamat jellegzetes oldásformákat hoz létre, amik a talaj eltávolodása /pl. erdőirtás miatti lemosódás/ után felszínre kerülve láthatóvá válnak. A mi éghajlati viszonyainknál ez 20-50 cm átmérőjű legömböjűdéseket, 1-10 /-50/ cm széles és néhányszor 10 cm méj barázdákat jelent. Felszínre kerülve ezt nevezik ördögszántásnak. A fák gyökereinél levő szerves savak hatására 5-10 cm átmérőjű, méteres mélységű, szabályos kör keresztmetszetű lukak is keletkeznek /gyökérkarr/.

TALAJLÉGKÖR a talaj pórusaiban levő gáz, amiben általában több a vizgőz és a szén-dioxid gáz. Összetétele évszaktól, napszaktól, hőmérséklettől, csapadéktól stb. függően erősen változó.

TALAJVIZ a talaj felszíne alatt található első állandó jellegű, egész évben ki nem apadó vıztartalék. A nehézségi erő hatására ereszkedő jellegű mozgást végez, összefüggő vıztömegként a tározó porózus közegében áramlik. GLO. A karbonátos kőzetben levő ~-et karsztviznek nevezik.

TÁL ALAKU /DOLINA/ TÖBÖR --> töbör.

TALPASVÖLGY --> völgy.

TAVASBARLANG olyan üregrendszer, aminek nagy részén nyílt tükör állóvíz található /Tapolcai-~ /.

TAVI KIVÁLÁSOK barlangi tóból kiváló mészsanyag formái, --> állóvízi kiválások.

TAVIKRÉTA --> rétimészkő.

"TAVIRÓZSA" az állóvízi kiválások egyike, a csepők gallér különleges esete. Ha a csepők medencében összegyűlő víz éppen egy állócsepők vagy kődarab tetejéig ér, a vízszínen kiváló kalcitkristályok 10-50 cm átmérőjű tányér alakban veszik azt körül.

TEKTONIKA /görög tektonikosz = építészeti/ --> földkéreg szerkezetten.

TÖBÖR /teber/ néhány 10 -- néhány 100 m átmérőjű, körben befel-
lé lejtő oldallal körülvett, zárt felszíni beméjedés. Méjsé-
ge néhány méter -- néhányszor 10 m szokott lenni. Metszete le-
het szabályos vagy aszimmetrikus, alján többnyire vízszintes
felülettel. Alján esetleg nyíláshoz lejtő vízvezető árok van,
ez a víznyelős $\sim$. Képződése a kőzetfelszín egyenetlen oldó-
dása miatt indul meg, majd a méjedésben felhalmozódó szerves
anyag és a nedvesség miatt öngerjesztő fojamatként történik. :
A területre jellemző méjség elérése után az aljában felhalmo-
zódott oldási maradék /főleg agyag/ miatt már csak oldalirány-
ban növekszik /2.21. ábra/.

TÖBÖRFÉLSZÉK --> töbör sor.

TÖBÖRSOR, TÖBÖRC SOPORT az egymás után, egy látszólagos völgy-
vonalat követve elhejzkedő néhány, néhányszor 10 darab fel-
színi méjedés. Magyarországon a Bükk-hegységben gyakoriak.
Régi elképzelés szerint barlangjárat beszakadásával keletkezik,
ez azonban nem valószínű. A vízzáró üledékekkel fedett karszton
kialakuló völgyek egyre méjülve eléri a karsztos kőzetet, és
beszaladnak a felszín alatti üreghálózatba /Dénes Gy. 1971/.
Ahogy a völgy egyre méjül, mind előbb éri el a karbonátos fel-
színt, így végül az egykori völgy vonalát követő víznyelősor
alakul ki. A $\sim$ nem mindegyik tagja víznyelős eredetű, a vízel-
vezető méjedések közötti völgyszakaszokban az egyenetlen ta-
lajfelhalmozódás okozta különbségek miatt is létrejönnek töb-
rök.

TÖLCSÉR kisméretű töbörhöz hasonló beméjedések, mejeknek al-
ján nyílás lehet. Régi, eltömődött és erősen feltöltődött
víznyelők újraáradása esetén a kitöltő anyag a méjbe távo-
zik.

TÖRÉS a kőzettömeg fojamatosságát megszakító elválási felület.
Ha a sik mentén oldalirányú elmozdulás történt, vető/sik/, vető-
dés a neve. Ha csak az anyag fojamatossága szakad meg, kőzetrés-
ről beszélünk. A $\sim$ mentén lehetőség van a víz áramlására,
ezért az üregképződés szempontjából nagyon fontos.

TÖRMELÉK fizikai hatásokra felaprózódott szilárd anyag. Éles,
sarkos, tehát nem koptatott, nem szállított anyag. Az egyes
darabok centiméter--több 10 méter közti méretűek lehetnek. A
nagyobbak közti esetleg meglévő légtéres üreg az álbarlang.

TÖRMELÉKKŐ / aglomerátum/ izzó-forró állapotban egymásra hullott és összecementálódott vulkáni törmelékdarabokból álló kőzet. Lepusztulása során kisebb kimállásos, kifagyásos üregek könnyen kialakulnak benne.

TRAVERTINO /latin lapis Tiburnus = tiburi kő után/ --> forrasmészkö.

TRÓPUS /görög / az Egyenlítő körüli, állandóan magas hőmérsékletű övezet. Nagyjából részén sok a csapadék, így a meleggel együtt rendkívül gazdag az élővilág. Ezek a hatások együttesen erős kőzetlepusztulást okoznak, ami a karsztosodásban is különleges, jellegzetes formakincset hoz létre.

TRÓPUSI KARSZT a karbonátos kőzetek trópusokon kialakuló lepusztulási formái és jelenségei. A gazdag élővilág okozta magas talajbéli CO_2 -tartalom párosulva a sok csapadékkal és magas hőmérséklettel erős mészkőoldódást eredményez. A heves esők miatt nagy a felszíni lemosás, ami csupasz kőzetfelszíneket hoz létre, éles karrterincek, karr tük keletkeznek. A karbonátos kőzettömegek kúp- és toronykarsztokká tagozódnak /2.27. ábra/.

TUFA /olasz = vulkáni porból keletkezett laza kőzet neve/ a "mésztufa" tehát hibás szóösszetétel!! A forrasmészkö név a jó, illetve a csepkö gát.

"tufa függöny" trópusi karsztkúp felszínén lefojzó vízből kiváló, laza szerkezetű függőcsepkö. A mi forrasmészkövet lerakó vizeséseink is gyakran hoznak létre a rajtuk élő növények segítségével függöny alakú kiválást, ami mögött üreg záródhat be /pl. Anna-barlang/. NEVET KELLENI TALÁLNI NEKI!

TÜZKŐ /flint, kova, szarukő/ karbonátos kőzetben előforduló SiO_2 anyagú kiválás. Néhány cm-dm nagyságú gumókat vagy rétegeket alkot. Nagyon rossz oldhatósága miatt az üregesedés során kipreparálódik a falból, illetve az üreg aljára hullik. Nagy keménysége miatt az őskori emberek kőszerszámokat csináltak belőle. A középkorban szikrát csiholtak vele, innen ered az elnevezés is. Képződése: a tengerei mészkiválás során egyes esetekben elszaporodnak a kovavázú élőlények /szivacsok, egysejtűek/, és ezeknek vázanyaga is felhalmozódik. A mélytengerekben a lehulló CaCO_3 anyag feloldódik, csak a SiO_2 halmozódik fel, ez is egyik képződési típusa.

UJJBEGYKARR --> hullámkagyló.

UVALA /szerb-horvát /töbrök összekapcsolódásából kialakuló, nagyobb kiterjedésű karsztos felszíni beméjedés, töbröcsoport.

ÜLEDÉK, ÜLEDÉKES KÖZET /szediment/ az elmállott és másutt felhalmozódott kőzetanyagok, illetve az ebből megszilárdult kőzetek. Keletkezésük szakaszai: 1/ lepusztulás, azaz a meglevő, felszínen levő kőzetek mállása, 2/ az anyagok elszállítása gravitációs, légi vagy vízi úton, esetleg jég által, 3/ felhalmozódás lerakódással vagy kicsapódással, 4/ kőzetté válás. Jellemzőjük a rétegzettség, ami a felhalmozódás körülményeinek szakaszos változásából adódik. Anyaguk a szállítás módjának megfelelően törmelék vagy vegyi kiválással, többnyire élőlények hatására keletkezett lehet, ritkán biogén felhalmozódás /kőszén/.

ÜLEDÉKKÉPZŐDÉS /szedimentáció/ az üledékek lerakódása vagy kiválása.

ÜREG /sziklaüreg/ szilárd anyagba beméjedő nyílás. A biológiában előforduló mikroszkópikus mérettől a több ezer köbméteres barlangtermekig mindenre alkalmazott szó. A barlangtanban főleg a barlanggal azonos értelemben használjuk, de gyakori a kisebb méredek nevéként is /pl. omladéktömbök közti üreg/. Általában kisebb, néhány méter kiterjedésű barlang megnevezése a sziklaüreg.

ÜREGESÉDÉS --> üregképződés.

ÜREGKÉPZŐDÉS minden természetes hatásokra létrejövő fojamat, ami a Föld szilárd kérgében /kőzet/ vagy szilárd üledékben /jég/ nem szilárd anyagokkal kitöltött teret hoz létre. A kialakuló fojtonossági hiány milimétertől több száz méteresig terjedhet. ~ oka lehet a kőzettömegek elmozdulása /tektonikus barlang/, főleg pedig az áramló víz oldó hatása. Ritkább a szél által szállított szemcsék koptatása által vagy a jég olvadása során keletkező ~. *Egyes anyagkiválások is körülzárhatnak üregeket (szingnetikus barlang).*

ÜREGKITÖLTÉS, ÜREGKITÖLTŐ ANYAGOK --> kitöltés.

ÜREGKITÖLTŐDÉS --> kitöltődés.

VADÓZUS VIZ /latin vadus = sekéj/ ojan felszin alatti viz -- mindenekelőtt talajviz -- amej csapadékviz beszivárgásából vagy elnyeléséből származik, és a viz körforgásában részt vesz. Ellentéte a juvenilis viz. FÖFE. Ha a viz áramlása karbonátos kőzetben történik, karsztviznek hívják.

VAKAKNA ojan közel függőlegesen lefelé haladó barlangjárat, ami alul járhatatlanná válik kitöltés vagy elszűkülés miatt.

VAKJÁRAT ojan hosszabb barlangág, amiből nem lehet továbbjutni a végén levő kitöltés vagy elszűkülés miatt. Lényeges a térképen jelölni a járat végződésének módját /5.33. ábra/. A rövid neve benyiló vagy fülke.

VAKKÜRTŐ felfelé vezető, közel függőleges járat, ami fölfelé záródik, többnyire szálkőben levő hirtelen elvégződéssel. Lehet lassan elszűkülő hasadék vagy összeékelődött kitöltés /álföte/ is. Néhány méteres, gyakran sorban egymás mellett elhejzkező -k fordulnak elő a keveredési oldással képződött járatokban.

VAKVÖLGY felszíni lefojás~~xxxixxxx~~ nélküli völgy, általában kilométeres hosszúsággal, /több/száz méteres szélességgel és néhányszor 10 méteres méjséggel. Kialakulása során a viz felszinalatti járatba szaladt be, így maradt szárazon a völgy fojtatása. Néha töbörorrá alakul.

VÁLDGATÓ LEPUSZTULÁS /szelektív erózió, kipreparálódás/ a lepusztító erőknek a különböző ásványok, kőzetek, de még az azonos kőzetek és ásványok különböző rétegei, szemcséi is másképpen állnak ellen. Emiatt felszínük egyre tagoltabbá válik, mind a nagyformák /hegyvonulatok ~~xxxixx~~, kiálló sziklaborcák/, mind a kisformák mérettartományában /kiálló telérek, samaradványok/.

VÁPA /lápa/ lapos, füves fenekű, vizes meredek oldalakkal szegélyezett kisebb völgy. TUR.

VAR-ZSVESSZŐ kétágú füz- vagy mogyoróág, esetleg fémdrót vagy fémcső, amej ásványi kincsek, különösen talajviz felkutatására szolgál. A kitérése fizikai, fiziológiai és lélektani okokkal magyarázható. FÖFE.

"VASVIRÁG" az aragonit egyik jellegzetes megjelenési formája, főleg vasérctelepek felső részében. Összeviessza hajlongó, ceruza vastagságú fehér, hengeres kiválások.

VATERIT a kalcit ritkább módosulata, a természetes karbonát-kiválásokban gyakran keletkezik, de hamarosan aregonittá, még inkább kalcittá kristályosodik át. /Koch S. - Sztróka K.I./

VAUCLUSE /ejtsd voklüz/ /francia, egy forrás neve/ állandó, felszálló vizű karsztforrás. Nevét a Francia Kis-Alpokban, a Mt. Ventaux lábánál feltörő Vaucluse-forrástól kapta, aminek vízhozama 55-120 m³ másodpercenként. GEO.

VETŐ, VETŐDÉS kőzettömegek tektonikus sík mentén történő elmozdulásával létrejövő felület. Kiterjedése több métertől több kilométerig terjedhet, az elmozdulás sávjában néha törmelékesedéssel /vetőbreccsa/.

VETŐBRECCSA /dörzsbreccsa/ kőzettömegek elmozdulásakor a csúszási sík /vető/ mentén gyakran kialakuló kőzettörmelék. A cm-dm nagyságú éles-sarkos kőzetdarabok hejzete nagyon különböző, szélük a súrlódási hőtől esetleg átalakul, elszíneződik. A darabok közti hézagokat legtöbbször utólagos kiválás tölti ki.

VETŐTÜKÖR /harnis/ a kőzettömegek vető menti elmozdulásakor létrejövő, gyakran fényes, az elmozdulás irányában jellegzetesen karcolt felület /4.14. ábra/.

VETŐZÓNA a tektonikus mozgások során az elmozduló kőzettömegek többnyire nem egyetlen felület mentén mozdulnak el, hanem több, egymással többé-kevésbé párhuzamos síkban. A síkok egymástól néhány centiméterre --méternyire vannak, a köztük levő kőzetanyag többnyire összetöredezik, vetőbreccsává alakul.

VILLAMOS és szépasszony után nem érdemes futni, mert hátha utóléred, és akkor aztán b.-hatod, nem lesz időd barlangba járni. /Téglás J./

VISSZAFOJÓ a --> víznyelő egyik népi elnevezése.

VISSZAOLDÓDÁS a víz-és légmozgás változásával olyan kémiai változások történhetnek, amik hatására a már kivált anyagok újra oldatba kerülnek. Ennek oka a beszívárgás sebességének, a bejutó vizek összetételének változása, amit a növényzet változása /erdőirtás, éghajlatváltozás, stb./ okozhat. Jakucs L. feltételezi az utóbbi évek savas esőinek hatását is.

VIZESBARLANG --> patakos barlang.

VIZESÉS a fojó víz deciméter--méter magasból /esetleg többszáz méterről/ történő lezuhanása. Patakos barlangokban elég gyakori, oka omladék, csepkő gát vagy valamijen földtani változás /főleg vetődés/ szokott lenni. A magasabbról hulló víztömeg alatt kiöblösödő méjedés oldódik ki, a falon pedig felfelé hegyesedő tüskék lesznek. Ez főleg a víznyelő környékén bezúduló oldóképes víztől alakul ki.

VIZFESTÉS a víznyomjelzés általános elnevezése, utalva a leggyakoribb módszerre, a fluoreszcencias öszzefüggésvizsgálatra.

VIZFÖLDRAJZ /hidro^{geo}gráfia/ a természeti földrajz egyik része, ami a víz felszíni mozgását vizsgálja.

VILFÖLDTAN /hidrogeológia/ a vízben és a földben határtudománya, ami a víznek felszín alatti mozgásával, felszínre lépési körülményeivel, tulajdonságaival foglalkozik.

VIZGYÜJTŐ TERÜLET az a felszíni rész, amiről a lefojó csepdek ugyanabba a vízfojásba gyűlik egybe. Karsztos területen többnyire a víznyelők vagy a karsztforrások ~-ét vizsgálják.

VIZNYELŐ /nyelő, ponor, bújtató/ nemkarsztos vagy fedett ~~karsztos~~ karsztos térszínről összegyűlt vízfojásnak a karbonátos kőzetbe történő beömlési pontja illetve nyílása. Formaelemei /Szenthe I. 1984/ 1/ lefojástalan terület, mint vízgyűjtő 2/ vonalas vízelvezetés /patakmeder/ 3/ vízelnyelődési hej, ami rendszerint pontszerű; lehet határozott méjbe vezető nyílás /nyelőszáj/ vagy lehet kisebb, néhány m²-es tölcsérszerű méjedés.

VIZNYELŐBARLANG a patakos barlangok egyik típusa, aminél csak a víznyelő felől járható az üregrendszer. Szűkebb értelemben azok a barlangok, amiknél nem is várható, hogy a forrás felé menő járatokat fel lehet tárni, mert pl. a méjkarsztba megy be a víz /Alba Regia-barlang/.

VIZNYOMJELZÉS /vizfestés/ a karsztba bejutó vizeket valamijen anyaggal, tárgyakkal megjelölik, és a forrásokban megjelenő anyag alapján következtetnek a víz útjára, az ismeretlen szakaszok több jellemzőjére. A jelzőanyag leggyakrabban fluoreszcencia nevű festék, de lehet bármi más, amit erős felhígulás és hosszú idő után is megbízhatóan azonosítani lehet /pl. növény-spóra, konyhasó, jelzett halak, stb./

VIZRAJZ /hidrográfia/ a felszíni vizekkel foglalkozó természettudomány.

VIZTAN /hidrológia/ a Föld vizeivel foglalkozó természettudomány.

VIZVÁJTA ÜSTÖK --> örvényüstök.

VIZVÁLASZTÓ ~~vizrajzi kifejezése~~, olyan kiemelkedő domborzati elem, aminek különböző oldalain lefojódó víz máshova megy tovább /pl. másik fojódóba vagy másik tengerbe/. A vízgyűjtő területet a ~-k határolják körül. A töbrök közti gerinc is ~-ként működik. Ritkán előfordul, hogy valamely felszín alatti vízzáró kőzettest, pl. vulkáni telér alkotja.

VIZVEZETŐ JÁRAT, VIZVEZETŐ BARLANG olyan földalatti nyílás /barlang, barlangág, hasadék, stb./, amiben rendszeresen vagy állandóan víz fojlik.

VÖLGY két szembe fordult, nagyjából párhuzamosan futó lejtővel határolt, hosszan elnyúló, egyik végén nyitott földfelszíni méjedés. UMA. Felső szakaszán zárt, alsó szakaszán nyitott negatív földfelszíni forma, mejnek egyirányú esése van. GEO.

VÖRÖS FÖLD /terra rossa/ meszes, sötétvörös agyagos talajtípus nagy vastartalommal. Meleg, nedves éghajlaton /trópus/ jön létre. Nálunk csak régebbi /főleg kréta/ korok üledékeként található, gyakran karsztos méjésekben felhalmozódva. A keletkezés ~~feltételei~~ bizonyos feltételei esetén alumíniumtartalma megnövekszik, ez a bauxit, ami fontos érc /Magyarországon a Bakony-hegységben és a Vértes-hegység előterében/.

VRULJE / / tenger alatti karsztforrás pl. Split mellett az Adria-tengerben. Képződése illetve a karsztjáratok kialakulása idején a tenger méjebb szinten volt.

VULKÁN /latin, Vulcanus, a tűz római istenének nevéből/ --> tűzhányó.

VULKÁNIKUS KŐZETEK a föld méjén olvadt állapotban levő anyag /magma/ felszínre lépve lehül és megszilárdul. Az így keletkező kőzetek közül gyakoribbak: andezit, bazalt, riolit.

ZSÁKVÖLGY --> vakvölgy.

ZSOMBOJ /aknabarlang/ függőleges kiterjedésű üregcsoport, ami döntően a kőzetrések mentén leszivárgó vizek elsődleges oldó hatására alakul ki, főleg hűvös /magashegység/ területeken. Magyarországon az Alsó-hegy /Aggteleki-karsztvidék/ tartalmaz sok $\mathcal{N}$ -t.

ZSOMBOJKUT, ZSOMBOJKÉMÉNY a barlangroncsok egyik típusa. Meredek, hejenként függőleges aknabarlangok kétnyílású maradványai. Alsó bejáratuk többnyire ott alakult ki, ahol a járat függőleges szakasza korábban menedékesebb, esetleg vízszintes járatban folytatódott. Ezekből alakultak ki a kürtővájúk, kürtőgaratok, amik már a külső oldalukat is elvesztették. /Hevesi A. 1986/

ÁLBARLANG nagyobb kőzettömbök, omladék darabjai közti üreg...
/BARLANGI/ FÁNK 5-8 /-10/ cm széles, kissé alacsonyabb, göm-
bődés kiválás. A falon vízszintes sorokban, csoportosan for-
dul elő, apadási szinlőkkel együtt. Sugárirányban álló, réte-
ges fehér kalcitkristályokból épül fel, felszine világosbarna,
sima tapintású, de az apadási szinlőktől néhol vízszintesen
bordázott. Tipuslelőhej a Zbrašovi-aragonitbarlang /Csehszlo-
vákia, Morvaország/, Magyarországon még csak a Rácskai-bar-
langból ismert /Budai-hegység/. Képződése a vízszint válto-
zásával függ/het/ össze, talán az apadási szinlőkkel borított
falfelületen az újra megemelkedett vízszint alatt vált ki a
kalcitanyag.

FORRÁSKÚP kúp alakú, 0,2-5 /-50/ m magas mészképződmény, ami
egyes források körül kialakul. Anyaga CaCO_3 , forrasmészkő, ez
különbözteti meg a hasonló alakú, de SiO_2 anyagú gejszirkúpok-
tól /Magyarországon a Tihanyi-félszigeten/. Felszinen viszony-
lag gyakori nagy CO_2 -tartalmú források körül /Scheuer Gy. -
Schweitzer F. 1985 Az édesvízi mészkőkúpok típusai és alaku-
lati formái = Földtani Közlemény p. 385-398/. Barlangi előfor-
dulása még csak a Zbrašovi-aragonitbarlangból ismert /Cseh-
szlovákia, Morvaország/, de a Recski ércbánya mélyszinti jára-
tainak fúrásai körül is több hejen kialakult. Képződése a
felbugyborékoló CO_2 gázhoz kötődik, ami nyitva tartja a kivá-
lás közepén levő csövet. Nem azonos tehát a ~~xxx~~ barlangi ka-
rácsonyfákkal /Szemplő-hegyi-barlang/.

TÜZHÁNYÓ /vulkán/ a Föld méjén levő izzó kőzetolvadék /~~ixxx~~/
/magma/ felszínre lépésének hején képződő hegy./A feltörő
izzó anyagot ekkor már lávának nevezik./

..... vastagpados mészkő üregeinek főtáján, kisebb
mértékben falain látható, a kőzetrések mentén kialakult néhány
centiméter -- 10 cm méj árkok, amik ökölnyi -- fejnyi kiemel-
kedéseket határolnak. Elsősorban kisméretű barlangokban talál-
hatók, illetve nagyobb üregrendszerek bejáratí szakaszain.
Feltételezhető, hogy a páralecsapódásos oldódás is szerepet
kap kialakulásukban /Budai-hegység, Remete-szurdok barlangjai/.
